

HATÎB BAĞDÂDÎ'YE GÖRE

HADİS ÖĞRENİMİ

HATÎB BAĞDÂDÎ'YE GÖRE

HADİS ÖĞRENİMİ

Prof. Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN

-Üçüncü Baskı-

İstanbul 2004

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	5
ÖNSÖZ.....	9
I. el-HATÎB el-BAĞDÂDÎ (463/1071).....	11
Eserleri :.....	14
II. el-CÂMİ' Lİ AHLÂKİ'R-RÂVÎ VE ÂDÂBİ'S-SÂMİ' 15	
Telif Gâyesi.....	16
Muhtevâsı.....	17
Te'lif tarzı.....	18
Baskıları.....	19
III. HADİS ÖĞRENİMİ.....	23
A. UYULACAK EDEBLER VE UYGULANACAK USULLER 25	
Hadis Öğreniminde Niyet.....	25
Üstün Ahlâk.....	27
Meslek Sahibi Olmak.....	28
Bekârlığı Tercih.....	29
Kur'ân'ı ezberlemek.....	29
Sünnetin İzi.....	34

Hadisin Zekâtını Vermek.....	35
Derse Erken Gitmek.....	36
Acelesiz, Vekâr İle Yürümek.....	37
Güzel Görünüm, Temiz Sîret.....	38
Hocadan İzin İstemek.....	39
Bekleme Edebi.....	40
Kendini Tanıtmak.....	40
Selâmda Ses Tonu.....	42
İzin Verilmezse.....	42
Muhaddisin Yanına Girme Âdâbı.....	43
Hocaya Saygı.....	44
Ayağa Kalkmak.....	45
Muhaddisin Binitini Tutmak.....	47
Muhaddisin Elini Öpmek.....	48
Muhaddisin Kıymetini Bilmek.....	49
Hadis Meclislerine Saygı.....	49
Ders Dinleme Edebi.....	50
Soru Sorma Usûlü.....	54
Sorulacak Hadisin Belirlenmesi.....	56
Hocayı Bıktırmamak.....	57
Hocaya Kızılmaz.....	59
Soru İçin Hazırlık.....	60
Nasıl Ezberlenir?.....	60
Hocanın Rivâyetini Tekrarlaması.....	61
Ezberlenen Hadisin Hocaya Arzı.....	61

Hadislerin Müzâkeresi.....	62
Kitabı Emânet Vermek.....	63
Emânet Alınan Kitapların iâdesini Geciktirmemek	63
B. HADİS YAZIMIYLA İLGİLİ USULLER.....	65
Yazı Âletleri.....	67
Yazıyı Güzelleştirmek.....	67
Yazıya Besmele ile Başlamak.....	68
Hocanın ve Meclistekilerin Adlarını Yazmak.....	68
Sema' Kaydı Tutmak.....	69
İsimleri Harekelemek.....	70
Salât ü Selâm Yazmak.....	70
Hadisin Sonuna Yuvarlak Bir İşâret Koymak.....	70
Nüsha Mukâbelesi.....	71
Kitabın Doğruluğuna Hükmetmek.....	72
Kıraat (Arz).....	72
Öncelik Hakkına Riâyet.....	75
Bilgi ve Dirâyet Sahiplerini Tercih.....	78
Gençlere Hadis Öğretmek.....	78
IV. MUHTASARU NASİHATİ EHLİ'L-HADÎS.....	81
Risalenin Tanıtımı.....	83
Risâlenin Tercümesi.....	83
Risâle'nin Özeti.....	93
SONUÇ.....	95

ÖNSÖZ

İlk örneklerini Hz. Peygamber'in uygulamaları ve tavsiyelerinden alan İslâm eğitimi, kendine has çerçevesi içerisinde kurumlaşmış ve bu eğitimin *âdâb* denilen *uyulması gerekli kâide ve uygulanması lüzumlu teknikleri*, zaman içinde müstakil eserlerle ortaya konulmuştur. Bu kitapçıkta sadece öğrencilerle ilgili kısmının özetini bulacağınız *el-Câmi' li ahlâkî'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'* adlı eser, Hadis ilmine ait olmak üzere, söz konusu türün en meşhur örneklerindedir.

Burada önce, Hatîb Bağdadî'nin kısa hal tercümesini, sonra sahasında hâlâ yegâneliğini koruyan *el-Câmi'*in genel bir tanıtımını, daha sonra da hadis öğreniminde öğrenci ile alâkalı kısmın özet bir kompozisyonunu bulacaksınız. Böyle bir özet yapma sebebi, kitabın rivâyet tekniği ile yazılmış olmasıdır. Biz senedleri kaldırmak ve nakillerin en sağlamlarını seçmek suretiyle bir "hulâsâ" meydana getirdik. Konuyu tüm boyutlarıyla görmek isteyenler, *el-Câmi'*in aslına başvurmalıdırlar.

Kitabı dikkatli bir tahkik ile neşreden Prof. Dr. Mahmud et-Tahhân, hemen hemen bütün rivâyetlerin kaynaklarını göstermeye çalışmıştır. Biz bu özetle sadece hadis olarak yer alan rivâyetlerin kaynaklarını gösterdik, ulemâ görüşleri için *el-Câmi'*yi kaynak olarak yeterli saydık. Bu özet, dikkatlice okunduğu zaman, İslâm insanının inşasında, -yukarıda işaret ettiğimiz anlam ve çerçevede- *edeb'*in yerinin, ilimden niçin önce geldiği anlaşılacaktır.

Ayrıca yine Hatîb'e ait olan *Muhtasaru Nasihatı ehli'l-hadis* risâlesini esas alan bir makâlemizin belli bir bölümünü de konuya getirdiği bütünlük açısından kitaba dercettik.

Günümüzün hadis öğretimine tarihî bir boyut ve bakış açısı getiren bu kitapçığı, bizce önemli bir-iki temenniye yer verdiğimiz kısa bir sonuç ile bitirdik.

Tevfik Allah'tandır.

İsmail L. ÇAKAN
19 Eylül 1990

I

el-HATÎB el-BAĞDÂDÎ (463/1071)

"Şeyhu'l-maşrîk" ve "hâtimetu'l-huffâz" ünvanlarıyla tanınan Hatîb'in tam adı, *Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed el-Bağdâdî*'dir. 392 yılında Durzicân'da doğan Hatîb, babasının teşvikleriyle küçük yaşlardan itibaren tahsile başladı. On bir yaşında iken hadis öğrendi. Devrinin ilim geleneğine uyarak, Basra, Dinever, Kûfe ve Nişâbur gibi merkezlere ilmî seyahatler gerçekleştirdi. Okuduğu eserlerin rivâyet yetkisini (*icâzet*) aldı. Özel bir tavsiye mektubuyla birlikte İsfahan'a Ebû Nuaym'a (430/1039) gitti ve ondan da istifâde etti. İlim merkezlerinden elde ettiği bilgilerini yirmi yaşında iken hadis rivâyet etmek suretiyle öğrencilerine aktarmaya başladı. Ondandır hadis rivâyet eden öğrencileri arasında hocası Ebû Bekr el-Bergânî'ye ilaveten Ebû Nasr b. Mâkûlâ, el-Humeydî Ebu'l-Fadl b. Hayrûn, Hibetullah b. el-Ekfânî ve Ebu'l-Fadl el-Urmevî gibi bir çok meşhur hadisçi bulunmaktadır.

445 (1053-1054) yılında hacca gitti. Orada bulunduğu günleri eğitim-öğretim faaliyetleriyle değerlendirirdi. Hatta Mekke'de Kerîme bint Ahmed el-Mervezî'den beş günde

Buhârî'nin *Sahîh*'ini okudu. O, bu yolculuğunda üç yudum zezem içti ve birinci yudumda hadis ulemasının usûlüyle bir Bağdâd Tarihi yazmayı, ikincisinde Mansur Câmîinde hadis rivâyet ve imlâ etmeyi, üçüncüsünde ise, Bişr b. el-Hâris el-Hâfî'nin türbesine defnedilmeyi diledi.

Hac dönüşü Hatîb, Halîfe Kâim bi-emrillah'ın yardımıyla Mansur Câmîinde hadis rivâyetine başladı. Reisu'r-ruesâ diye tanınan vezir Ebu'l-Kâsım Ali b. Hüseyin İbn Mesleme'nin emriyle vâizler, vaazlarında kullanacakları hadisleri Hatîb'e gösterip onun onayını almak zorunda kalmışlardır. el-Besâsîrî isyanı üzerine Bağdat'ı terkeden Hatîb, Şam'da altı yıl süreyle mektep ve câmilerde eserlerini okuttu. Daha sonra (457 sonlarında) Sur şehrine geçen Hatîb orada da günlerini tadrîs ve ilmî mesâilerle geçirdi. 462(1070) yılında sırasıyla Trablusşam, Halep ve nihayet Selçuklular'ın hâkimiyetinde huzur ve sükûna kavuşmuş olan Bağdat'a döndü.

Küçük yaşlarından itibâren içinde bulunduğu eğitim-öğretim ve te'lif faaliyeti sonunda Hatîb, özellikle hadis ve târih alanında gerçekten kıymetli eserler bıraktı. Önceleri Hanbelî mezhebine mensup iken daha sonra Şâfîî olan ve bu sebeple Hanbelîlerin tenkitlerine mâruz kalan Hatîb'in ilmî kişiliği en büyük muâriızlarından biri olan İbnu'l-Cevzî (597/1201) tarafından bir yerde şöyle takdîr edilmiştir.

"...Hadis ilmî onda son buldu, eserler yazdı, fakat en güzel şekilde. Elli altı kitabı vardır, benzersizdir. *Târîhu Bağdâd, Şerefu ashâbi'l-hadis...* gibi. Kim bu kitaplara baksa adamın kadrini ve Dârekutnî gibi kendisinden daha büyük hâfizların dahi nâil olamadıklarına nâil kılındığını itiraf eder"(el-Muntazam, VIII,266).

Diğer taraftan Hatîb, *Târîhu Bağdâd*'ta İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'yi tanıtırken onun aleyhinde olan söz ve fikirleri nakletmiş olduğu için bazı Hanefî âlimlerin tenkidine de mâruz kaldı.

En özlü şekilde ifâde etmek gerekirse, "*sadece ilme vakfedilmiş bir hayat*" sürmüş olan Hatîb, kimsenin yardım ve hediyesini kabul etmemeye ve fakat fakir ve kabiliyetli öğrencilerine yardımcı olmaya dikkat gösterdi. Hatta, evlenmediği için çocuğu ve dolayısıyla mirasçısı da bulunmadığından dolayı Beytu'l-mâl'e kalacak olan mirasını Halîfe'den izin alarak, hadisçilere dağıttı. Kütüphânesini de herkesin istifâde edebilmesi şartıyla Ebu'l-Fadl b. Hayrûn'a bıraktı.

Otuz kadar eseri doğrudan doğruya hadis ilmiyle ilgili olan ve daha sonra gelen muhaddîslerin kendisine ve eserlerine çok şey borçlu oldukları Hatîb el-Bağdâdî, 463 yılı Ramazan'ında hastalandı ve aynı yılın Zilhicce ayının 7. pazartesi günü sabahı (5 Eylül 1071) vefât etti. Vâsiyeti üzerine Bişr b. el-Hâris el-Hâfî'nin yanına büyük bir merâsimle defnedildi.[1] (*Rahmetullahi aleyh*)

Eserleri :

56 veya "100'e yakın" diye değişik rakamlarla ifâde edilen eserlerinin hadisle ilgili olanlarından bir kısmının isimleri şöylece sıralanabilir:

el-Kifâye fî ilmî'r-rivâye

Takyîdu'l-ilm

er-Rihle fî talebi'l-hadis

Şrefu ashâbi'l-hadis

Nasîhatu ehli'l-hadis

el-Mezîd fî muttasili'l-esânid

el-Müttefik ve'l-mufterik

el-Esmâu'l-mübheme fi'l-enbâi'l-muhkeme

Rivâyâtu'l-âbâ ani'l-ebnâ

et-Tafsîl li mübhemi'l-merâsil

Men haddese ve nesiye

el-Câmi li ahlâki'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'

II

eL-CÂMI' Lİ AHLÂKİ'R-RÂVÎ VE ÂDÂBİ'S-SÂMI'

İslâm ilimler tarihinde ilim kadar onu elde edebilmek için gerekli ahlâkî esas ve teknik kâidelerin (âdâb) bilinmesi ve uygulanması üzerinde de önemle durulmuş, edebî ilimden önce geldiği ilkesinden hareket edilmiştir. Konu, özellikle hadis ilminde çok büyük bir ehemmiyete ve pek yaygın bir uygulamaya sahiptir. Hemen her hadis usûlü kitabında bulunan "*âdâbu tâlibi'l-hadis*" ve "*âdâbu'l-muhaddis*" bahisleri, bu işin iki ana odağını oluşturmaktadır. Öneme binâen konu, müstakil eserlerde de işlenmiştir. Burada tanıtılacak olan eser, mevzuun ilk, en kıymetli ve detaylı kaynağını teşkil etmektedir.

Kendisinden sonraki hadisçiler için vazgeçilmez başvuru kaynağı olan otuza yakın orijinal eser bırakmış bulunan el-Hatîb el-Bağdâdî(463/1071)'nin 1980'li yıllara kadar yazma olarak (İskenderiye, Belediye Ktb. 3711) kaldığı için araştırmacıların pek sınırlı istifâde edebildikleri eseri *el-Câmi'*, nihâyet iki ayrı baskısıyla [\[2\]](#) ilim âleminin tetkik ve istifâdesine sunulmuş bulunmaktadır.

Hadis öğrenim ve öğretiminde, talebe ve hocanın uyması ve uygulaması gerekli kâide ve metodları bütün ayrıntılarıyla inceleyen *el-Câmi'*, günümüzün müfredât programlarında yer alan *Eğitim Psikolojisi* bilim dalında kaleme alınmış ilk müstakil eserdir. Bibliyografik kaynaklar onu, az-çok değişen isimlerle tanıtılmışlardır. Ancak, alanında "yegâne", "en güzel" ve "en mükemmel" eser olduğu da daima vurgulanmıştır.

Telif Gâyesi

*el-Câmi'*in telif amacı, Hz. Peygamber'in üstün ahlâkı ve selevin yaşayışı ile alâkalı haberlerle meşgul olmaları sebebiyle halkın ahlâk ve âdâb bakımından en üstünü olması gereken hadisçilerin, geçmiş âlimlerin görüşleri istikâmetinde hadis eğitim ve öğretiminde uymaları ve uygulamaları lâzım gelen kâide ve tekniklere dikkatlerini çekmek ve bunlara uymalarını temin etmektir. Yâni amaç, tamamen ilmî ve pedagojiktir.

Muhtevâsı

el-Câmi' birbirine çok yakın hacımda ve konunun tabiî akışını esas alan bir tertib içinde sıralanan on cüzden meydana gelmektedir. Bu on cüz de kendi içinde farklı büyüklükteki 33 bâb/konu ve 233 fasla ayrılmış bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in ve selev-i sâlihînin ahlâk ve âdâbına uyararak hadis (ilim) öğrenmek gereğini vurgulayan ve delillendiren önsözden sonra, her nedense -kitabın adında görülen sıralamanın tersine- hadis öğrencisinin (*sâmi'*) iyi bir niyete sahip olmakla başlayan âdâbı bütün detayı ile iki buçuk cüz içinde tanıtılmaktadır. Hadislerin tedvîn ve tasnîfi, kitaplaştırılması ve rivâyetteki *tashîf* gibi kusurlardan sonra râvi'nin (hoca, şeyh) ahlâkına temas edilmekte; muhaddisin kılık-kıyâfetinden, yöneticilerle ilişkilerine ve imlâ meclisleri akdetme, rihle, müzâkere ve kitap telifi gibi ilmî faaliyetlerine ve bunların tekniklerine kadar her konu ayrı ayrı incelenmektedir. Kısacası, talebe, hoca, rivâyet ve rivâyet mahsüllerini alâkadar eden bütün meseleler en ince teferruatıyla ele alınmaktadır. Kitabın son konusu, "*karıştırma ihtimal ve endişesinden dolayı yaşlılıkta hadis rivâyetini kesmek*" başlığını taşımaktadır. Böylece kitabın başında, Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle hadis öğrenimine başlayan öğrenci, nihâyetinde, karıştırma ihtimal ve endişesi ile hadis rivâyetine son veren yaşlı bir üstad olarak görevini tamamlamaktadır. Bu da *el-Câmi'*in, kendi içinde bütünlüğe sahip bir eser olduğunu göstermektedir.

el-Câmi', hemen hemen yarısı *merfu'* olan yaklaşık iki bin (1924) haber ihtiva etmektedir. Tamamı istişhâden nakledilen bu haberler arasında -az da olsa- uydurma (*mevzu'*) haberlerin yer alması (meselâ bk. Tahhân neşri I, 270) ve müellifin bu duruma işâret etmemesi, bu çok değerli eser ve muhterem müellifinin en büyük kusuru olmaktadır. Gerçi - M. Tahhan da haklı olarak işâret ettiği gibi- o devirde hadisi senediyle zikrettikten sonra ayrıca sıhhat durumunu açıklamaya gerek duyulmuyordu. Fakat yine de Hatîb gibi bir otoritenin, üzerine hüküm bina etmek üzere zikrettiği delillerin durumunu açıklamaması, yanılığara vesile olacağı için hoş görülmez. Bu noksan, eseri neşre hazırlayanlardan bilhassa Mahmud Tahhân tarafından gerçekleştirilen tahrîc ve tahkîk ile giderilmiş bulunmaktadır.

Te'lif tarzı

Yukarıda gerçekten pek kısa olarak temas ettiğimiz zengin muhtevâyı Hatîb önce yer yer tabiî seciler de ihtivâ eden parlak ifâde ve uslûbuyla bir hüküm ifâde edecek şekilde belirlediği prensip cümleleri halinde vermekte, sonra da devrinin tasnif usûlüne uygun olarak sanki hadis kitabı te'lif ediyormuş gibi, senedli bilgiler şeklinde sıraladığı delillerle o prensipleri ispatlamaktadır. Hemen *her meseleyi, sırasıyla hadisler, sahâbe kavli ve tatbîkâtı, tâbiîn görüşleri ve nihâyet konunun uzmanlarının tesbit ve tavsiyeleri ile delillendirmektedir*. Farklı görüşler arasından uygun bulduklarını "*Bizim tercihimiz de budur*" (bk. I, 264) diyerek belirtmekte, lüzum gördükçe kelimeleri açıklamakta (I, 313-314), bazı görüşleri de açıkça tenkide tâbi tutmaktadır. Yer yer de nakillerin ortaya koyduğu neticeler üzerinde değerlendirme

yapmakta, idealle gerçekler arasında mâkul bir ilgi kurmaya çalışmakta, gerçekçi bir yaklaşım sergilemektedir. Meselâ, yürürken, ayakta, yatarken ve abdestsizken hadis rivâyet etmeyi hoş görmeyenlerin sözlerini naklettikten sonra şöyle demektedir: “*Bu anılan hallerde hadis rivâyet etmeyi uygun bulmayanların maksadı, hadise saygı göstermektedir. Yoksa bahis konusu hallerden herhangi birinde hadis rivâyet eden günahkâr olmaz, sakıncalı bir iş de işlemiş sayılmaz. Kitapların en çok hürmete lâyık olanı Allah’ın kitabıdır. Söz konusu dört halde de Allah’ın kitabının okunması câizdir. Böyle olunca, aynı hallerde hadisin rivâyet edilmesi haydi haydi câiz olur.*” (1, 410)

Ayrıca müellif gerekli gördüğü yerlerde o meseleyi başlı başına tetkik ettiği *İktizâu’l-ilm el-amel, Takyîdu’l-ilm, er-Rihle fî talebi’l-hadis, Şerefu ashâbi’l-hadis* ve *Nasîhatu ehli’l-hadis*[3] gibi diğer eserlerine atıflar yapmak sûretiyle bir taraftan hadis ilminin değişik branşlarına ait kitapları arasında bir bütünlük sağlamaya çalışırken bir taraftan da okuyucuya ihtisas fikrini aşılacaktır.

Ahlâk ve âdâb kelimelerinin ayırımına ve bunlardan birincisinin râvi’ye (hoca); ikincisinin öğrenciye (sâmi’) tahsîsine dikkat eden *Hatîb, öğrencinin âdâba riâyete neticede üstün ahlâklı bir şeyh (hoca) olacağını vurgulamakta, âdetâ ahlâk’ın temini için âdâbın gereğine işâret etmektedir.*

Baskıları

*el-Câmi’*in iki yıl ara ile yapılmış olan iki ayrı baskısı arasında bazı önemli farklar görülmektedir. İlk baskıyı (Kuveyt 1981) gerçekleştiren Muhammed Re’fet Said, müellif, eserleri ve *el-Câmi’*in özelliklerine ve kendisinden önce ve sonraki bazı eserlerin mukâyesesine tahsîs ettiği 162 sayfalık mukaddime ve edindiği izlenimleri özetlediği “hâtîme”den başka, metne yönelik ciddi bir emek sarfetmemiştir. Tahrîcleri de tatmin edici olmaktan uzaktır.

Eserin ikinci baskısını gerçekleştiren (Riyad 1983) Mahmud et-Tahhân, Kuveyt baskısında, bilimsel standartlar ve usûller bakımından noksan bulduğu hususlara “Tenbih” başlığıyla işâret etmektedir. Hatîb’i, eserlerini ve *el-Câmi’*i tanıtan 62 sayfalık mukaddime, sayısal neticeler ve örneklendirme özelliğiyle oldukça doyurucudur. Tahhân neşri, metnin büyük ölçüde harekelenmiş, bâbların ve rivâyetlerin müteselsilen rakamlanmış olması, müellife ait cümlelerin yıldız işâretiyle, delil olarak zikredilen rivâyetlerden ayrılmış bulunması, haberlerin tahrîc ve tahkîkinde aslî kaynaklara geniş ölçüde müracaat edilmiş ve hadislerin sıhhat durumlarına açıklık getirilmiş olması gibi önemli meziyetlere sahip bulunmaktadır. Emek verilmiş örnek bir neşirdir.

“*Âdab*” kelimesiyle ifâdelendirilen hadis eğitim ve öğretiminde *uyulacak mânevî kâideler ve uygulanacak teknikleri* tetkik ve tesbit eden bu benzersiz eser, -M. Tahhân’ın isâbetle belirttiği gibi- devşirme eğitim ve öğretim usûlleri yerine, fakültelerin müfredât programlarına dâhil edilip okutulmalıdır. İlim kadar âdâb, usûl ve erkân öğrenme ihtiyacında olan gençliğin yerli mânevî temellere dayalı eğitim sistem ve metodlarıyla desteklenmesi ve beslenmesi yetişenlerin hakkı olduğu gibi onları yetiştirenlerin de sorumluluğudur. *Genelde İslâm eğitim ve öğretim esas ve metodlarını, özelde hadis öğrenimi usûllerini tam bir bütünlük içinde ve selâhiyetle işleyen böyle bir esere kavuşmuş olmaktan duyulan memnûniyet, onun eğitimimizde aktif olarak değerlendirilmesiyle gerçek mânâsını kazanmış olacaktır.*

HADİS ÖĞRENİMİ

Hadis eğitim ve öğretiminin meselelerini ve usûllerini enine-boyuna tetkik ve tahkik etmiş olan el-Hatîb el-Bağdâdî (463/1071), öncelikle hadis öğrencisinin ("sâmi") öğrenimini hangi usûl ve âdâba riâyetle gerçekleştirebileceği üzerinde durmuştur. Biz de birinci derecede hadis öğrencilerini ilgilendirmesi açısından öncelikle ve özellikle bu bölümün bir özetini sunacağız. Hadis hocası ile ilgili tesbitler ise, inşallah, daha sonraki bir çalışmanın konusu olacaktır.

Her bilim dalının onu seçenlerce yerine getirilmesi gerekli bir usûlü, bir yolu-yöntemi, elde edilip kullanılması zarûrî bir takım âletleri bulunur. Buna rağmen, kısa bir süre meşgul oldu diye yine her bilim dalının uzmanı ve hatta üstadı olduğunu iddia eden, öyle görünmekten zevk alan bir hevesliler grubu daima bulunagelmıştır. Üç gün hadis öğrenen sonra da hadisçi olduğunu söyleyenler de vardır. Kendini bir şey sananların ortak tavırları boş bir gurur ve kibirden ibarettir. Hocaya saygısızlık, usûllere riâyetsizlik, öğrencilere alabildiğince güçlük çıkarmak, hâsılı, olmaları ve yapmaları gerekenlerin tam tersini istemek ve yapmak onların tanıtıcı davranışlarıdır. Oysa hadisçilerin, edebi en üstün, tevâzuu en yüksek, temizlik ve dindarlık açısından en olgun, kin ve gadabı en hafif kimseler olması gerekir. Zira onlar, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ahlâkî güzelliklerini ve yüce edebini, ehl-i beyt ve ashâbından oluşan selevin yaşayışlarını, hadisçilerin usûllerini, eskilerin hayat hikâyelerini ihtivâ eden haberleri sürekli okumaktadırlar. Böyle olunca, bahis konusu meziyetlerin en güzel ve üstünlerini almaları, düşük ve yakışıksızlarından uzak kalmaları gerekir. Zira Ebû Âsım en-Nebîl'in dediği gibi, *"Hadis öğrenmek isteyen, dünyanın en üstün işine tâlib olmuştur. Kendisinin de insanların en olgunu olması gerekir."* Yine Süfyân b. Uyeyne'nin (198/813) isâbetle belirttiği gibi, *"En büyük ölçü Resûlullah'tır. Her şey ona ve onun ahlâk ve yaşayışına arz olunur. Onlara uyum gösterenler hak, muhâlif kalan ise, bâtıldır."* Bu sebeple İbn Sirîn'in dediği gibi, *"Eskiler ilmi öğrendikleri gibi, ilim ehlinin usûl ve yaşayışlarını da öğrenirlerdi."*

Bütün bunlar, *"Biz çok hadis öğrenmekten daha fazla edeble olgunlaşmaya muhtâcız"* diyen Mahled b. el-Hüseyn'in haklılığını göstermektedir. Zira *"Edebsiz ilim, odunsuz ateş; ilimsiz edeb de cesetsiz ruh gibidir."* Süfyân b. Uyeyne, şu sözlerle Zekerîyya el-Anberî'nin yukarıdaki tesbitini desteklemektedir: *"Ateş dışında ilme çok benzeyen bir başka şey bulamadım; ne içine girebiliriz ne de uzak kalabiliriz."*

A. UYULACAK EDEBLER VE UYGULANACAK USULLER

Hadis Öğreniminde Niyet

Hadis öğrencisinin ilk işi, hadis öğrenmekteki niyetini, *"Allah rızası"* temeline dayandırmasıdır. Çünkü, *"Amellerin değeri niyetlere göredir, her kişinin eline geçecek olan da niyet ettiği'dir."* Hadis ilmini Allah için öğrenmek isteyen yücelir, dünya ve âhirette mes'ud olur. Başka niyetlerle bu ilmi isteyen dünya ve âhirette me'yus ve perişân olur.

Hadis öğrencisi, hadisi dünyalıklara kavuşmak ve servet kazanmaya vesile edinmekten kaçınmalıdır. Zira ilmiyle böyle şeylerin peşine düşenlere yönelik ağır tehditler vardır. Nitekim

Hız. Peygamber, "Kim, kendisiyle Allah'ın rızası taleb edilecek bir ilmi, dünyalıklara kavuşmak niyetiyle tahsil ederse, kıyâmet günü cennetin kokusunu bile alamaz"[4] buyurmuştur.

Hammâd b. Seleme "Hadis ilmini Allah rızasından başka bir amaçla öğrenen kendi kendisini aldatır" demiştir.[5]

Hadis öğrencisi, övünme ve gösterişten sakınmalı, hadis öğrenmekten maksadı aslâ riyâsete geçmek, çevre edinmek, meclisler akdetmek olmamalıdır. Zira âlimlerin uğradığı dâhilî âfetler, hep bu bozuk düşüncelerden kaynaklanır. Nitekim Hz. Peygamber, "Ulemâ ile yarışmak ya da câhillere gösteriş yapmak için ilim öğrenmeye kalkışanları, belki insanlar istikbal edip alkışlarlar, fakat onların yeri cehennemdir"[6] buyurmuştur.

Hadis öğrencisi hadisi rivâyet için değil, riâyet (yaşamak) için bellemelidir. Çünkü ilimleri rivâyet için öğrenenler çoktur. Fakat gereğine riâyet edenler pek azdır. Çoğu var olanlar yok gibi, çoğu âlim, câhil gibidir. Nice hadis râvileri vardır ki, o hadisten üzerinde hiç bir iz yoktur. Hadisin hükmüyle amel etmeyen, onu bilmeyenden farklı değildir. Zira mürsel bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ulemânın himmeti riâyet, sefihlerin gayreti rivâyet içindir." [7]

Hadis öğrencisi, Allah'ın kendisine, ilmiyle neyin peşinde olduğunu soracağını ve ilmiyle amel edip etmemesine göre muamele edeceğini aklından çıkarmamalıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kıyâmet günü hiç kimse beş şeyin hesabını vermeden bir yere kıpırdıyamaz: Ömrünü nerede tükettiği, gençliğini nerelerde geçirdiği, malını nereden kazanıp nerelere harcadığı, ilmiyle ne tür ameller işlediği..." [8]

Bir adam gelip Hz. Peygamber'e;

"-Cehâletin aleyhime delil olmasını ne giderir?" diye sordu. Hz. Peygamber;

"-İlim" buyurdu.

- Peki ilmin aleyhime delil olmasını ne önler? diye sordu. Bu kez Hz. Peygamber;

- "Amel" buyurdu. [9]

Ali b. Ebî Tâlib de ulemâyâ şöyle hitab etmiştir:

"-Ey ilim erbâbı, öğrendiklerinizle amel ediniz. Zira gerçek âlim, bildiğiyle amel eden ve ameli ilmîne uyan kişidir.."

Süfyân da şöyle der: "Eğer bildiğimle amel edersem, insanların en âlimi benim demektir. Eğer bildiğimle amel etmezsem, dünyada benden daha câhil kimse yoktur."

Ebu'd-Derdâ ise konuya bir ölçü/oran getirir ve şöyle der:

"Kim öğrendiklerinin onda biriyle amel ederse, Allah ona bilmediklerini öğrenme imkânı verir."

Üstün Ahlâk

Hz. Peygamber, "Allah Teâlâ ahlâkın üstünlüklerini sever, düşüklerinden hoşlanmaz"[10] buyurmuş, kendisinin de "ahlâkın güzelliklerini tamamlamak için gönderildiğini" duyurmuştur. Süfyân es-Sevrî, "Hadisi kendinizle süsleyiniz, kendinizi hadisle değil" demiştir. Hz. Ali ise şöyle der:

"Ey ilim tâlibi! İlim, birtakım faziletlere sahiptir. Bunların başı tevazu; gözü hasedden uzaklık; kulağı anlayış; dili doğruluk; hıfzı araştırma; kalbi iyi niyet; akli eşyayı ve vâcip olan işleri bilmek; eli rahmet; ayağı ulemâyı ziyâret; himmeti ayıplardan selâmet; hikmeti vera; durağı necât; rehberi âfiyet; bineği vefâ; silahı yumuşak söz; kılıcı rıza; yayı idâre (mudârâ); ordusu ulemaya komşuluk; malı edeb; zahiresi günahlardan uzak kalmak; azığı ma'ruf; suyu müvâde; delili doğru yol; arkadaşı hayırlılarla sohbettir."

Meslek Sahibi Olmak

Hadis öğrencisinin çoluk-çocuğu varsa ve kendisinden başka onların geçimini temin edecek bir başkası da yoksa, onların geçimini ihmal etmesi ve hadis öğreneceğim diye onlar için bir meslek edinmekten geri durması aslâ hoş değildir. Bu konuda aslolan Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "Geçimini üstlendiklerini ihmal etmesi kişiye günah olarak yeter"[11] hadisidir.

Süfyân es-Sevrî de "Sana gönül erlerinin işi gerekir; helâlinden kazanmak, evlâd ü iyâle harcamak" der. Yine Hz. Peygamber, beğendiği kişilerin bir mesleğinin olup olmadığını sorardı. Eğer "mesleği yok" derlerse, "Gözümden düştü" buyururdu, Bunun sebebi sorulunca da "Mü'min bir meslek sahibi olmadı mı, geçimini diniyle temin eder" buyururdu.[12] Ubeyd b. Cennâd da hadisçilere hitâben şöyle der: "Kişiye önce nerede yiyeceği-içeceği ve barınacağını bilmesi, sonra ilim öğrenmesi yakışır. Hadis ilmine dalmış kişi, fakirliğin çorabı sayılıyor, binaenaleyh ey hadisçiler, sizler gücünüz yettiği kadar hadis öğreniniz, ihtiyaçtan kurtulmak için bir de bir meslek sahibi olmaya bakın."

Zubeyr b. Ebû Bekr diyor ki, yeğenim benden söz ederek, "Dayım çoluk-çocuğuna pek yararlı biridir, ne ikinci kez evlendi, ne de câriye edindi" dedi. (Bizim) hanım, "Vallahi şu kitaplar var ya bana üç kumadan daha ağır geliyor" diye içini döküverdi.

Bekârlığı Tercih

Eşinin hukukuna riâyet ve geçimini temin gayretleri onu hadis öğrenmekten alıkoymaması için eğer mümkünse, hadis öğrencisinin bekâr kalması müstehabtır.

İbrahim b. Edhem "Kadın bacaklarını seven ilim tâlibleri iflah olmaz" der.

A'râbînin birine niçin evlenmiyorsun? dediler. "İffetini korumayı, kadınların isteklerini karşılamak için çare aramaktan daha kolay buldum da ondan" cevabını verdi.

Hadis öğrencisi bekârsa ve ilmi, meslek öğrenmeye tercih etmişse, bilmelidir ki (Allah) ona ummadığı yerden rızık gönderir ve karşılığını verir."

İbrahim en-Nehaî, "Allah'ın rızasını dileyerek ilim peşine düşene Allah Teâlâ o ilimden ona yetecek kadar bir gelir verir" der.

Eğer hadis öğrencisi vaktinin az bir kısmını yazıcılık (sekreterlik, kitapçılık, daktiloculuk) gibi bir kazanç yoluna ayırabilirse, bu pek iyi olur. *İlmi her şeye tercih etmeyen ve ilmi ondan başka her şeye bedel görmeyen, karşılaşacağı zorlukları göğüsleyemez.* Seriyu's-Sakatî, "Ne istediğini bilen bu uğurda harcadığına önem vermez" der.

Kur'ân'ı ezberlemek

Hadis öğrencisine, işe Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemekle başlamak yaraşır. Çünkü ilimlerin en yücresi, öncelik ve sıra itibâriyle en önde geleni Kur'ân ilmidir. Hıfza muvaffak olduktan sonra da, onu unutturacak ölçüde hadis veya bir başka ilimle meşgul olmamalıdır. Zira Hz. Peygamber, "Öğrendiği Kur'ân'ı unutan herkes eli boş olarak Kıyâmet günü Allah'ın huzuruna çıkar"[\[13\]](#) buyurmuştur.

Hârun b. Ma'ruf el-Mervezî şöyle der:

"Rüyamda, hadis'i Kur'ân'a tercih edenlere azab edildiğini gördüm. Ben de hadisi Kur'ân'a tercih ettim, gözlerimi kaybettim"

Kur'ân'ı, Resûlullah'ın hadis ve sünnetleri ta'kib eder. Şeriatın esası olduğu için hadis ve sünnetin öğrenilmesi şarttır. Zira Allah Teâlâ, "Resûl size ne vermişse alın neden de nehyetmişse ondan kaçının", "O, hevâ ve hevesine uyararak konuşmaz" buyurmuştur. Hz. Peygamber de "Ben size iki şey bıraktım. Onlara sıkı sarıldığınız, onlarda olan ahkâmı yaşadığınız sürece aslâ yonuzu şaşırmasınız: Allah'ın kitabı ve Resûl'ünün sünneti"[\[14\]](#) buyurmuştur.

Bu zamanda sünenleri sadece dinlemekle ve yalnızca hadis öğrenmekle yetiniliyor. Oysa Hz. Peygamber; "Din ğarîb başladı, ğarîb hale dönecek. Benden sonra insanların bozduğu sünnetimi ihyâ edecek ğarîblere ne mutlu!"[\[15\]](#) buyurmuştur. İmam Buhârî de "İnsanların en faziletlileri, öldürülmüş bir peygamber sünnetini diriltelerdir. Ey sünen ashâbı, sabrediniz, zira siz insanlar içinde gerçekten çok küçük bir grubsunuz" demiştir.

Hadis hâfızlarını ve senedleri bilenleri, sahîhini, sakîmini/zayıfını birbirinden ayırdedebilenleri kastederek Buhârî'nin, "Ashâbu's-sünen çok küçük bir gruptur" demesi doğrudur. Zira araştırarak olsan, hiç bir İslâm beldesini, ahâlisinin kendisine müracaat ve fetvâlarına itibar ettiği bir fakîh veya mütefakkihten yoksun bulmazsın. Fakat sen, hadis bilen ve bu sahada çalışan âlimden yoksun çok belde bulursun. Bu, başka değil, sadece hadis bilmenin güçlüğü ve izzetinden, hadis öğrenmenin ve yazmanın gelirinin az olmasındandır. Şu da bir gerçektir ki, Buhârî'nin zamanında hadis ilmi turfanda bir meyve gibiydi, onunla meşgul gözükmek de toplumda sevilen ve istenen, itibar gören bir meslekti. Onu teşvik eden vesileler çok, rağbet büyüktü. Bütün bunlara rağmen Buhârî, "Ashâbu's-sünen pek küçük bir gruptur" demiştir. İsteğin ve isteyenlerin pek az olduğu bu zamanda biz ne diyeceğiz?

Zamanımızdaki mütehasıs azlığını şâir şöyle ile getirmiştir:

"Az bilirdik biz onları.

Meğer daha azmış sayıları!"

Şuayb b. Harb, "Biz dört bin hadis öğrencisiydik, içimizden ancak dört kişi yetişti" demiştir.

Allah, bir kişinin kalbinde hadis öğrenme niyetini güçlendirirse, ilk iş olarak Allah'tan muvaffakiyet ve yardımını dilemesi gerekir. Sonra da hadis öğrenmeye hemen başlamalıdır. Zira *"Teennî her işde hayırlıdır. Ancak âhiret işlerinde acele etmek gerekir."*[16]

Hadis öğrencisi, memleketinin en yetişkin âliminden ders almaya dikkat etmeli, âlî isnadı dâima gözetmelidir. Her ne kadar âlimlerin bazıları değişik gerekçeler ileri sürerek nâzil isnadı, öğrenme açısından daha uygun buluyorlarsa da böyle bir anlayışın tabîî neticesi hadis öğrenmek için yapılan *rihle*'yi terketmektir. Halbuki *rihle*, ilmî bir faaliyet olarak, en uzak bölgelere kadar uzanan bir uygulamadır. Temeli de daha kısa yoldan kaynağa ulaşmak, birinci elden ilim almaktır. Nitekim Muhammed b. Eslem et-Tûsî, *"Senedin kısalığı, Allah'a yakınlıktır"* derken, Ahmed b. Hanbel de *"Âlî isnad aramak sünnettendir"* der. Ancak güvenilir kişilerden teşekkür eden nâzil (uzun) bir senedi, güvenilir olmayan kişilerden meydana gelmiş âlî (kısa) senede tercih etmek gerekir. Zira *uzun senedli sahîh hadis, kısa senedli zayıf hadisten daha hayırlıdır.*

Hadis hocaları ilimde müsâvî değildirlere. Senedi daha âlî olan tercih edilecektir. Fakat bu açıdan eşit olan âlimlerden *itkân* ile meşhur olanları tercih etmek gerekir. Zira Şu'be; *"Meşhuru meşhurdan alıp yazınız"* der.

Bilgi ve itkânda eşit âlimlerden, eşraftan olanı, daha soylu olanı tercih etmek lâzımdır. Yine Şu'be; *"Şerefli kişilerden ilim alınız. Zira onlar yalan söylemezler"* der. Tabîî bu tercih; doğruluk, adâlet ve bid'atten uzak oluş gibi meziyetlerin varlığından sonra söz konusudur. Yoksa bu temel sıfatlara sahip olmayan soylu kişiden hadis alınmayacak, ondan uzak durulacaktır. Zira *"Hadis ilmi dindir, dininizi kimden öğrendiğinize dikkat ediniz"* denilmiştir.

Fıskî sâbit olmuş kişilerden hadis almanın, ilim öğrenmenin câiz olmadığında ehl-i ilim ittifak etmiştir. Fıskî ise, sadece söz ile değil, bir çok şeyle sâbit olur. Hadise ait tarafı meselâ, Resûlullah adına hadis metinleri uydurmak ya da sened imâl etmektir. Böyle bir şey yaptığı tespit edilen fâsıktan ilim alınmaz. Râvîlerin halini araştırmanın temel sebebi budur.

Yine, kendisiyle karşılaşmadığı bir hocadan ilim öğrendiğini iddia etmek de *fısk* sebebidir. Bunun önüne geçmek için âlimler, râvîlerin doğum ve ölüm tarihlerini kaydetme yoluna gitmişlerdir. Bazılarının ulaşamadıkları hocalardan rivâyetlerinin varlığı bu yolla tesbit edilmiştir.

Yine aynı sebebe dayalı olarak ehl-i hadis, âlimlerin evsâfını, ahvâlini ve hal tercümelerini tesbit etmişler, ricâl edebiyatını oluşturmuşlardır. Bir çokları bu yolla yakayı ele vermiştir.

*Sema'*tarihi veya hocasının evsafı veya ders aldığı yer sorulmak suretiyle râvîler imtihana tâbî tutulmuşlardır.

Râvî, hadis uydurmaktan, karşılaşmadığı kimseden ilim aldığı iddiasından ve adâlet vasfını ortadan kaldıran fiillerden uzak kalsa, ancak öğrendiklerini yazmamış olsa ve ezberinden rivâyet edecek olsa, böylesinin rivâyetiyle ancak ilim erbâbının ve kendisini tanıyanların hüsn-i şehâdeti olursa ihticac olunabilir. İtkân ve zabtı, hadisleri birbirine karıştırılmak suretiyle kontrol edilir.

Râvî, hakka muhâlif görüş sahiplerinden hevâ ve hevesine mağlub (ehl-i bid'at) kişilerden ise, ilim ve hıfz ile tanınmış olsa bile kendisinden hadis alınmaz. *"İlmi esâğirden (ehl-i bid'at) almak*

kıyâmet alâmetlerindendir.” Zira bu kişilerin “Beğendikleri bir şeyi hemen hadis haline getirdiklerine dair itirafları” bulunmaktadır.

İyi hal ve ibâdetle meşhur olsa bile *rivâyet ilmi mütehassısı* olmayanlardan da hadis alınmaz. Yahyâ b. Saîd el-Kattân, *“Hayr ve zühde nisbet edilen kişiler kadar hadis konusunda yalanı fazla olan kimseye rastlamadım”* der. İmam Mâlik de *“Medine’de fazilet, salah ve ibâdetle meşhur öyle şeyhlere rastladım ki, hiç birinden bir hadis bile almadım”* dedi. “Niçin?” diye sordular. *“Çünkü onlar bu işin ehli değillerdi”* cevabını verdi.

Râvî, iyi bir öğrenci (*semâi sahih*) olmasına rağmen, öğretimde (*rivâyette*) mütesâhil ve gâfil ise, ondan ilim almak câizdir ama hoş değildir (mekruhtur). Veki’ b. el-Cerrah, *“Ehl-i hadisin zayıf saydığı hadisçinin vay haline!”* der. Yahya b. Said de şöyle demiştir: *“Biz bir muhaddise zayıf dedik mi, onu yedik bitirdik demektir; o bizi tazîf edince de bizim işimiz bitiktir.”*

Sünnetin İzi

Hadis öğrencisi bütün işlerinde -imkân ölçüsünde- Hz. Peygamber’in izini takib etmeyi, sünneti izlemeyi kendisi için vazgeçilmez bir görev kabul ettiğinin bir göstergesi olarak olgun davranışlarıyla -akranı arasında- temâyüz etmelidir. Nitekim Allah Teâlâ, *“Allah’ın Resûlünde sizin için en güzel hayat örneği vardır”*^[17] buyurmuştur.

İbrahim el-Harbî, *“Resûlullah’ın edebinden herhangi bir şey duyana, derhal ona sarılması, onu yaşaması yaraşır”* demiştir. Süfyân es-Sevrî ise, *“Eğer gücün yeterse, başını bile Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’den nakledilen bir bilgiye göre kaşı!”* der. el-Hasan (el-Basrî) de *“İnsan hadis ilmini öğrenmeye başlayınca bu, onun huşuunda, gidişâtında, dilinde, bakışında ve tutuşunda farkedilmelidir”* demiştir.

Öte yandan İbrahim b. İsmail, *“Bizim arkadaşlarımız oruç tutmak suretiyle hadis öğrenmeyi kolaylaştırmaya çalışırlardı”* derken Âsım b. İsmâ el-Beyhakî de başından geçen şu olayı nakleder: Ahmed b. Hanbel’in yanında bir gece misâfir oldum. O, bir kap su getirdi, odaya koydu. Sabahleyin, suyun eksilmemiş olduğunu görünce, *“Allah Allah, adam hem hadis öğreneceğim diyor, hem de gece virdi yok!”* diye söylendi.

Hamdân anlatıyor: Ebû Abdillâh el-Mervezî’nin meclisinde bulunuyordum. Öğle namazı vakti oldu. O, ezan okudu. Ben mescidden çıktım. Ebû Abdillâh bana, *“-Ey Ebû Ca’fer! Nereye?”* diye seslendi. Ben de *“Namaz için abdest almaya”* dedim. O, *“Oysa ben senin hakkında başka düşünürdüm. Namaz vakti geliyor ve sen abdestsizsin, hayret!”* dedi.

Hadisin Zekâtını Vermek

Kâsım b. İsmail b. Ali dedi ki; biz Bişr b. el-Hâris’in kapısında bekliyorduk. Bişr çıktı. Biz:

-Ey Ebû Nasr, bize hadis rivâyet et! dedik. O da;

-*Hadisin zekâtını verecek misiniz?* dedi. Biz şaşırдық ve;

-*Hadisin zekâtı mı var, ey Ebû Nasr?* dedik. O;

-Evet, hadisi öğrenince, onda ne gibi bir amel söz konusu ise, onu yapacaksınız. İşte bu, hadisin zekâtıdır" dedi.

Ubeyd b. Muhammed el-Verrâk da "Ben Bişr b. el-Hâris'i şöyle derken işittim" dedi:

"-Ey hadis ashabi, hadisin zekâtını veriniz!.

Hadisin zekâtını nasıl veririz? dediler. Bu defa Bişr;

-Her iki yüz hadisten beşiyle amel ediniz, cevabını verdi.

Amr b. Kays el-Mulâî, "Sana bir hadis ulaştı mı, onunla bir kere olsun amel et ki, onun ehlinden olasın" dedi.

Ahmed b. Hanbel, "Biz sâhibu'l-hadis diye hadis ile amel edene deriz. Ben yazdığım her hadis ile amel ettim. Hatta Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in kan aldırıldığı ve kan alan Ebû Taybe'ye bir dinar ücret verdiği dair bir hadisi öğrendim. Ben de haccâm'a bir dinar vererek kan aldırıldım" demiştir. Said b. İsmail ez-Zâhid de demiştir ki; "Kim sünneti kendisine fiil ve söz olarak emîr edinirse, ağzından hikmet saçılır. Kim de hevâ ve hevesini emîr edinirse, bid'at söyler. Çünkü Allah Teâlâ; "Eğer Peygamber'e uyarsanız, doğru yolu bulursunuz" buyurmuştur."

Derse Erken Gitmek

Hz. Ali demiştir ki, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur": "Allahım, ümmetimin erkenciliğini bereketli kıl!"^[18] Bir rivâyette bu erkenciliğin "ilim tahsili ve birinci saffa ulaşmakta" olduğu kaydedilmektedir. Şerîk'e;

"-Senin hadislerin neden tertemiz?" dediler. O;

"-Sabahları helle'yi terkettiğim (kahvaltı yapmadan erkence ilim meclisine koştuğum) için" cevabını verdi.

Öğrencilik hâtıralarını anlatırken Yahyâ b. Said el-Kattân, "Evden, kahvaltıdan önce çıkar, gecenin bir yarısında dönerdim" dedi. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah da, babasının şöyle dediğini nakleder; "Çoğu kere hadis öğrenmek için sabahleyin erkence çıkmak isterdim. Annem. eteğimden tutar, "Hele dur oğul, bir ezan okusun, bir sabah olsun" derdi. Yine de Ebû Bekr b. Ayyâş ve daha başkalarının hadis meclislerine çoğu kere pek erken gitmişimdir."

Seleme b. Akkâr, "Bir adam hadis öğrenmek için bir derse gelir, öteki derse gelmezse, - ayakkabıları elinde her an gitmeye hazır halde istikrarsızlık gösterirse- ondan hayır bekleme!" der.

Acelesiz, Vekâr İle Yürüme

Enes b. Mâlik radiyallahu anh, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem yürüdüğü zaman -bir yere dayanıyormuş gibi- teennî ile yürürdü"^[19] demiştir.

Şu'be b. el-Haccâc, "Binit üzerinde hadis öğrenmek isteyen ondan bir şey anlamaz" der. Yine Şu'be, ne zaman umûma ait yerlerden koşup giden (trafiğe riâyet etmeyen) birini görse, "Bu

ya hadis öğrencisi ya da delidir" diye hükmettiğini söyler. (Hadis meclislerine yetişebilmek için bazen böyle davrananlar olurmuş).

Güzel Görünüm, Temiz Sîret

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz, "Temiz bir gidişât, güzel bir görünüm ve yiyimde-giyimde orta yollu davranmak nübüvvetin yirmi beş cüzünden birini teşkil eder"[20] buyurmuştur. İbn Vehb, "Ben Mâlik b. Enes'in şöyle dediğini duydum" demiştir: "Vekarlı, sâkin, saygılı olması ve kendisinden öncekilerin izine uyması hadis öğrencisinin yerine getirmesi gerekli bir borçtur." O halde "Hadis öğrencisinin, oyundan, abes(boş) şeylerden, meclislerde gülme, eğlenme, kahkaha atarak ve şakalar yaparak dolaşıp durmaktan kaçınması lâzımdır. Her ne kadar edeb sınırlarını ve ilim ahlâkını taşmayan nükte, latîfe ve şaka hoş görülmüş ise de bunların sürekliliği, açık-saçığı, basiti, gönülleri karıştıranı ve şerri celbedeni aslâ hoş görülmemiştir, yerilmiştir. Zaten fazla şaka ve aşırı gülme kıymeti azaltır ve ciddiyeti giderir."

Saîd b. Âmir anlatıyor: Hişâm ed-Destevâî'nin yanında bulunuyorken içimizden biri yüksek sesle güldü. Hişâm ona "Hadis öğrenmek istediğin halde, böylesine gülüyorsun ha!" diye çıkıştı. Yine Hişâm, huzurunda gülen birine, "Ey delikanlı, hem ilim öğrenmek istiyorsun, hem de gülüyorsun demek?" diye kızdı. O da "Güldüren de ağlatan da Allah değil midir?" dedi. Hişâm ed-Destevâî, "O halde ağla!" cevabını verdi.

Süfyân'ın da belirttiği gibi "Kişi bir hadis öğrenince en az üç gün o hadisin etkisi onun üzerinde görülmelidir."

Hocadan İzin İstemek

Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm, "Ben asla herhangi bir muhaddisin yanına girmek için izin istemedim. Çünkü ben hoca dışarı çıkıncaya kadar kapıda bekledim. Sebebi de, "Sen kendilerinin yanına çıkıncaya kadar sabretselelerdi onlar için daha hayırlı olurdu"[21] âyetini böyle yorumlamamdır" dedi.

Öğrencinin, hocayı uyur bulduğu zaman, içeri girmek için izin istemesi yakışık almaz. Oturup uyanmasını beklemeli veya -dilerse- dönüp gitmeli. Abdullah İbn Abbâs *radiyallahu anh* demiştir ki; "Resûlullah'ın vefâtından sonra Medineli bir müslümana;

"-Haydi gel, bugün çoğu hayatta olan Resûlullah'ın ashâbına sorular soralım, ilim öğrenelim" dedim. O bana;

"-Sana şaşıyorum ey İbn Abbas, ashâb arasında bunca zevât varken insanların sana muhtaç olacaklarını mı sanıyorsun?" dedi.

"-Sen öyle san. Görürsün" dedim ve ben Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbını dolaşarak hadis öğrenmeye koyuldum. Kimde bir hadis bulunduğunu duyarsam, o kaylûle'de (öğle uykusu) iken gider, ridamı yastık yapar, kapısına uzanır bekledim. Bazan rüzgar üzerime toz-toprak serperdi. Sahâbî uyanınca çıkar ve "-Ey Resûlullah'ın amcasının oğlu, niçin zahmet ettin? Haber gönderseydin, ben sana gelirdim" derdi. Ben ise, "Benim gelmem daha uygundur" der, sonra ondan bildiği hadisi sorar öğrenirdim."

Abdullah İbn Abbâs der ki, "Vaktiyle birlikte ilim öğrenmeyi teklif ettiğim o Medineli sahâbî, insanların bana bir şeyler sormak için etrafımda halkalar oluşturdukları günleri görecektense kadar yaşadı. Benim için şöyle derdi; "Bu delikanlı benden akıllı imiş!"

İbn Ebî Hüseyin'den gelen bir rivâyette de İbn Abbâs'ın yukarıda anlattığı "kapıda bekleme" edebi teyid edilmektedir. ez-Zührî de "Ben Urve'nin kapısına gider, oturur oturur (istesem girebileceğim halde) ona hürmetimden dolayı (o dışarı çıkmazsa) dönerdim" demiştir.

Bekleme Edebi

Hocanın kapısı açıksa, talebenin kapıya yakın durup izin istemesi gerekir. Yok kapı kapalı ise, o takdirde istediği gibi durup izin isteyebilir. Çünkü Hz. Peygamber, herhangi bir müslümanın kapısına gittiğinde kapıya yüzünü dönmez, sağ veya sola döner ve "es-Selâmü aleyküm" diye seslenirdi. O günün evlerinde perde bulunmadığından dolayı Hz. Peygamber böyle davranırdı.[22]

Kapıyı çalmak câizdir. Enes b. Mâlik *radiyallahu anh* "Resûlullah'ın kapısı tırnaklarla tıkrırdatılırdı"[23] demiştir.

Kendini Tanıtmak

Câbir b. Abdillâh *radiyallahu anh*, Hz. Peygamber'in "Selâm vermeyene izin vermeyiniz"[24] buyurduğunu haber vermiştir. Atâ'nın rivâyetine göre Hz. Ebû Hureyre, Atâ'ya,

"-Biri içeri girebilir miyim" der de selâm vermezse, ona,

"Anahtar getirmediğin hayır giremezsin" de!

diye tavsiyede bulunmuştur. Atâ diyor ki, ben,

"-Söz konusu anahtar selâm mıdır?" dedim. Ebû Hureyre,

"Evet" deyip tasdik etti.

İzin istediği zaman "kim o?" denince öğrencinin, ismini söylemeyip sadece "ben" diye cevap vermesi mekruhtur. Ali b. Âsım el-Vâsıtî anlatıyor:

-Basra'da Şu'be'nin evine gittim ve kapıyı çaldım. İçeriden Şu'be, "Kim o?" diye seslendi. Ben de "ben" dedim O;

"-Kendisine "ben" denilen bir tanıdığım yok benim" dedi. Sonra dışarı çıktı ve bana şu hadisi rivâyet etti: Bize Muhammed b. el-Münkedir, Câbir b. Abdillâh'tan nakletti ki Câbir şöyle demiş: "Bir işim için Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gittim ve kapısını çaldım. "Kim o?" buyurdu. Ben de "Ben" dedim. O *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Ben, ben.." diye benim bu cevabımdan hoşlanmadığını ihsas ettirdi.[25]

Ahmed b. Yahya da şöyle bir olay anlatır: Adamın biri bir başkasının kapısını çalar. Ev sahibi "Kim o (men zâ?) der. Gelen "İşte o ben (hâ ene zâ)" diye cevap verir. Bu defa ev sâhibi, "Ey "işte o ben (hâ ene zâ), gir içeri" diye seslenir. Ve adamın lakabı o günden sonra "hâ ene zâ" kalır.

Selâmda Ses Tonu

el-Mıkdâd *radıyallahu anh*'dan rivâyet edildiğine göre o demiştir ki, "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* teşrif ettikleri zaman *uyanık olanların duyacağı, uyuyanların uyanmayacağı bir sesle selâm verirdi."*

İzin Verilmezse

Ebû Mûsa el-Eş'arî, Ömer İbnu'l-Hattâb'ın yanına girmek için üç kere izin istedi. Ses çıkmayınca dönüp gitti. Ömer, adam gönderip Ebû Mûsa'yı çağırttı ve;

"-Niçin dönüp gittin?" dedi. Ebû Mûsa da;

"-Ben Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, "Kim üç kere izin ister de kendisine izin verilmezse dönsün" buyurduğunu işittim"[26] dedi. Ömer *radıyallahu anh*;

"-Bu dediğinin doğru olduğuna ya delil getirirsin ya da ben ne yapacağımı bilirim" diye Ebû Mûsâ'yı tehdid etti.

Ebû Mûsâ *radıyallahu anh*, ashabtan bir grubun yanına giderek olanı biteni anlattı. Ebû Saîd el-Hudrî *radıyallahu anh*, "Ben şâhitliğe hazırım" dedi ve gitti Ömer'in huzurunda Hz. Peygamber'in böyle buyurduğuna şehâdet etti. O da Ebû Mûsa'yı serbest bıraktı.

Muhaddisin Yanına Girme Âdâbı

İzin istemeksizin hocanın yanına girmek câiz değildir. Böyle yapan öğrenciye, onu te'dîb için dışarı çıkması, izin istemesi ve sonra girmesi emredilir.

Hocanın kapısında öğrenci grubu toplandığı ve kendilerine içeri girme izni verildiği zaman, en yaşlı öğrenciyi öne geçirmeleri ve önce onun girmesi uygun olur. Zira bu, sünnettir. Yaşça büyük olan, kendisinden daha âlim olanı öne geçirirse bu câizdir ve güzel bir davranıştır.

Öğrenci hocanın yanına girdiği zaman, orada bir grup bulunuyorsa selâmı hepsine vermesi gerekir (özel olarak hocaya selâm vermemelidir). Hadis öğrencisi, meclise vardığında nereyi boş bulursa oraya oturmalıdır. Önce gelmiş olanların omuzlarına basarak öne geçmeye teşebbüs etmemelidir. Câbir b. Abdillâh *radıyallahu anh*, "Biz Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in huzuruna gittiğimizde ulaşabildiğimiz boş yere otururduk" der.

Hadis öğrencisinin, bir başkasını kaldırıp yerine oturması mekruhtur. Zira Peygamber Efendimiz "Hiç biriniz, kimseyi oturduğu yerden kaldırıp da oraya oturmasın"[27] buyurmuştur.

Hadis öğrencisi, ders halkasının ortasına ve başına oturmamaya da dikkat etmelidir. el-Mühellebî, eskilerin "Başa ancak ya fâik (oraya lâyük olan) ya da mâik (kendisini bir şey sanan ahmak) geçer" dediklerini nakleder.

İzin vermedikleri sürece, hadis öğrencisinin iki kişi arasına oturması da mekruhtur. Eğer iki kişi aralarında yer açarlarsa, hadis öğrencisinin oraya oturması gerekir. Zira bu, onların kendisine bir ikramıdır. Onun bu ikrâmı reddetmesi yakışık almaz. Yahya b. Hâlid el-Bermekî şöyle der: *“Birbirini seven iki kişi için bir karış yer dar değildir; birbirini sevmeyen iki kişi için de dünya geniş değildir.”*

Kendisine yer verilen öğrenci, gösterilen yere derli-toplu olarak oturmalıdır. Bir hakîm şöyle der: *“İki zâlim vardır: Kendisine yapılan nasihatı günaha vesile kılan, kendisine gösterilen yere bağdaş kurup oturan.”*

Dönmek üzere kalkmış olan kişinin yerine oturmak mekruhtur. Zira Hz. Peygamber, böyle bir durumda yerine oturmaya sahibinin daha lââyık olduğunu açıklamıştır.

Hadis öğrencisinin, meclisi terketmek istediği zaman kalanlara selâm vererek ayrılması müstehaptır. Çünkü Peygamber Efendimiz: *“Biriniz, bir meclise gittiğinde oradakilere selâm versin. Onlar ayrılmadan kalkacak olursa, yine selâm versin. Zira önceki selâm, sonrakinden daha üstün değildir”*[28] buyurmuştur

Hocaya Saygı

Hadis öğrencisi, muhaddise bir şey söyleyeceği zaman, “ey âlim, ey hâfız” gibi sözlerle onu ilme nisbet etmek suretiyle ta’zîm etmelidir.

Muhammed b. el-Münkedir demiştir ki; “Biz sadece şiir nakledenlere “râviye” diye hitâbederdik. Hadis rivâyet edenlere “âlim” derdik”.

Öğrenci, muhaddise “Yâ seyyidî (efendim, hocam)” diye hitâbedecek olursa bu câizdir. Muğîre demiştir ki; *“Biz, devlet başkanına saygı gösterdiğimiz gibi İbrahim en-Nehaî’ye saygı gösterirdik”*. Harmele el-Esemî de *“Devlet başkanından izin istemesine izin almadan Saîd b. el-Müseyyib’e kimse soru sormaya cesâret edemezdi”* der.

Ebû Âsım anlatıyor: “Biz İbn Avn’ın yanındaydık. O hadis rivâyet ediyordu. Kardeşi Muhammed’in öldürülmesinden sonra “imam”lığı üstlenen İbrahim b. Abdillâh, maiyetiyle birlikte çıkageldi. İbn Avn’a olan saygımız sebebiyle, ayağa kalkmak şöyle dursun, dönüp emirin yüzüne bile bakamadık.”

İshak eş-Şehîdî de şöyle bir müşâhedesini nakleder: “Yahya el-Kattân, ikinci namazını kılar, mescidinin minaresi dibine yaslanır, önünde de Ali b. el-Medînî, eş-Şâzekûnî, Amr b. Ali, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Main ve diğerleri ayakta oldukları halde akşam namazına kadar hadis sorarlardı. O, onlardan hiç birine “otur” demezdi. Onlar da Yahya el-Kattân’a duydukları saygıdan dolayı oturmazlardı. Ben bu manzarayı sık sık görürdüm.”

Ayağa Kalkmak

Câbir b. Abdillâh *radiyallahu anh*, Kureyza Oğulları’nın, hakemliğini istedikleri Sa’d b. Mu’az *radiyallahu anh* binit üzerinde görev yerine geldiğinde Hz. Peygamber;

“-Büyüğünüz için ayağa kalkın! buyurdu” demiştir.[29]

Ebû Hişâm er-Rufâî der ki; " Veki' b. el-Cerrah, Süfyân için ayağa kalktı. Süfyân onun bu hareketini tasvib etmedi. Veki' şöyle dedi; "Benim, senin için ayağa kalkmamı kınıyor musun?" Halbuki Amr b. Dinar vasıtasıyla İbn Abbas *radiyallahu anhumâ'nın* şöyle dediğini sen bana rivâyet ettin. İbn Abbas *radiyallahu anhumâ*, "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu" demiştir: "*Beyaz saçlı müslümâna saygı göstermek bir anlamda Allah'a saygı göstermek demektir.*" Ebû Hişâm diyor ki Süfyân, Veki'in elinden tuttu ve yanına oturttu.

Enes b. Mâlik *radiyallahu anh* "Ashâb için Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den daha sevimli hiç kimse yoktu. Ancak -buna rağmen- hoşlanmadığını bildiklerinden dolayı Hz. Peygamber için ayağa kalkmazlardı."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sevgi sebebiyle ayağa kalkılmasına bir şey demezdi. Nitekim kendisi de İkrime b. Ebî Cehil için ayağa kalkmış ve elbisesini süt annesinin altına sermiş ve (Sa'd b. Muaz olayında) "*Efendiniz için ayağa kalkınız*" buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber "*İnsanların, huzurunda ayakta durmasından hoşlanan, kendisine ayağa kalkılmasını isteyen hiç kimse için sakın ayağa kalkma!*" buyurmuştur.

Muhaddisin Binitini Tutmak

eş-Şa'bî demiştir ki; "Abdullah İbn Abbâs *radiyallahu anh*, Zeyd b. Sâbit *radiyallahu anh*'ın binitini tuttu. Binmesine yardımcı olmak istedi. Zeyd;

"-Resûlullah'ın amcasının oğlu olduğun halde benim hayvanımı mı tutuyorsun?" dedi. İbn Abbâs *radiyallahu anh* da;

"-Biz ulemâya böyle saygı gösteririz" cevabını verdi.

Ebû Ma'şer dedi ki; ben Hammâd b. Zeyd'e gittim. Hayvanıma binmek üzere kalktığım zaman, Hammâd da kalktı, hayvanımı tuttu. Ben bundan son derece heyecanlandım, sıkıldım ve binmek istemedim. Hammâd;

"-Kim, bir şey beklemeden kardeşinin binitini tutarsa bağışlanır" rivâyeti sana ulaşmadı mı? dedi.

Daha sonra gün oldu. Hammâd b. Zeyd bana geldi. Gitmek için kalktığında bu defa ben koşup binitini tuttum. Binmedi ve bana;

"-Sen, 'kardeşine ağır gelen ikramda bulunma' haberini duymadın mı?" dedi.

[Bunun üzerine Ebû Ma'şer her iki durumda da bir şey yapamamanın üzüntüsüyle oturup kalkmaya başladı.]

Ebu'l-Aynâ' Muhammed b. Kâsım anlatıyor: 207 veya 208. hicrî yılda Osman b. Fâris'in cenâze töreninde idik. Basra kadısı Yahya b. el-Eksem de bizimle birlikteydi. Hadisçiler, Ebû Âsım en-Nebîl'in çevresinde toplandılar. Bunu gören Yahya b. el-Eksem, Ebû Âsım'a;

"-Bunlara bir ikramda bulunsan (bir hadis rivâyet etsen veya yiyecek bir şey takdim etsen) dedi. Ebû Âsım da ona;

“-İşte yeni sağılmış süt, yarısı da sana! dedi. Sonra cenaze defnolununcaya kadar oturup beklediler. Daha sonra dönüş başladı. Ebû Âsım hayvanına binmek istedi. Ben koşup hayvanını tuttum. Eğin üzerinde doğrulunca bana dedi ki;

-Evlâdım, ben Osman b. el-Esved'i, "Mücâhid şöyle dedi" derken işittim: "*Her iyi (ma'ruf) iş, sadakadır*"

O gün benden başka kimse Ebû Âsım en-Nebîl'den bir şey öğrenemedi.

Muhaddisin Elini Öpmek

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*; "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in görevlendirdiği seriyyelerden birinde bulundum. Kendisine geldik ve elini öptük"[30] dedi. Üsâme b. Şerîk de "Biz Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* için ayağa kalktık ve elini öptük" demiştir.

Abdurrahman b. Rezîn anlatıyor: Rebeze'ye uğramıştık. "Seleme b. el-Ekva' burada" dediler. Gittim, selâm vererek yanına girdim. Ellerini çıkararak;

"-Bunlarla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bey'at ettim" dedi. Onun avuç içi oldukça büyüktü. Kalktık ve elini öptük."[31]

Said b. Cubeyr de "İbn Abbas bana hadis rivâyet ederdi. Eğer müsaade etseydi, başını öperdim" derdi. Sâbit el-Bünânî ise Enes b. Mâlik *radıyallahu anh* "Müsaade et de şu Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i görmüş olan gözlerini öpeyim" dediğini bizzat kendisi nakletmektedir.

Muhaddisin Kıymetini Bilmek

Şube b. el-Haccac demiştir ki; "Ben bir kişiden bir hadis öğrendiğim zaman, yaşadığım sürece onun kölesi olurum. Her ne zaman onunla karşılaşısam, halini hatırını (ve yapabileceğim bir hizmetin olup olmadığını) sorardım."

Hadis Meclislerine Saygı

Ebu Saîd el-Hudrî *radıyallahu anh* demiştir ki; "Biz mescidde otururken Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip yanımıza otururdu. Sanki başımızın üzerinde kuşlar varmış gibi hareketsiz bekler ve hiçbirimiz aslâ konuşmazdık."[32] Üsâme b. Şerîk de "Ben Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna gittim. Ashâb-ı kirâm başlarında kuşlar varmış gibi sessiz ve hareketsizdiler"[33] demiştir.

Ahmed b. Sinân el-Kettân anlatıyor: Abdurrahman b. el-Mehdî'nin meclisinde konuşulmaz, kalem açılmaz, hatta hiç kimse tebessüm bile edemezdi. Şâyet biri konuşacak veya kalem açacak olursa, bağırır, ayakkabılarını kaptığı gibi meclisi terkederdi. İbn Numeyr de aynı şekilde çok şiddetli davranırdı. Veki' b. el-Cerrâh da onlar gibiydi. Veki'in meclisindekiler âdetâ namazdaymış gibi sessiz dururlardı. Durumlarından herhangi bir şeyi beğenmezse, hemen ayakkabılarını alır, çıkardı. Böyle durumlarda İbn Numeyr kızar, bağırır çağırırdı. Birinin kalem açtığını görürse, derhal yüzünün rengi değişirdi."

Abdurrahman b. el-Mehdî'nin meclisinde biri güldü. Hoca;

"-O gülen kim?" dedi. Birini gösterdiler. Bu defa hoca;

"-Hem ilim öğrenmek istiyorsun hem de (böylesine derste) gülüyorsun ha! Bir ay size hadis rivâyet etmiyorum" dedi.[34]

Ders Dinleme Edebi

Derste hadis öğrencisinin yapacağı ilk şey, susmak ve muhaddisin rivâyet ettiklerini dinleyebilmek için kulak kesilmektir. ed-Dahhâk b. Müzâhim: *"İlim öğrenmenin birinci gereği susmak; ikincisi dinlemek; üçüncüsü amel etmek; dördüncüsü de neşretmek ve öğretmektir"* der.

Muhammed b. en-Nadr el-Hârisî de öncekilerin, *"Hadis öğrenmekte ilk iş susmak, sonra dinlemek, sonra ezberlemek, sonra amel etmek, en sonra da neşretmektir"* dediklerini haber verir. el-Asmaî der ki; *"Bir a'râbiyi şöyle derken duydum: "İyi bir dinleyici olmadıktan sonra belâğ biri de olsa insana sözün fayda vermesi mümkün değildir."*[35]

el-Evzâî de "Güzelce dinlenilmesi muhaddis için güç-kuvvet demektir" der.

* Derste, öğrencinin mutlaka söylemesi gereken bir şey zuhur ederse, gerek kendi gerek başkalarının dinlemesine mânî olmamak için sesini alçaltarak konuşması gerekir. Hammâd b. Zeyd dedi ki; biz Eyyûb'un yanındaydık. Bir gürültü duydu.

"-Bu gürültü nedir? Resûlullah'ın hadisi okunurken gürültü yapmak, hayatında onun huzurunda gürültü yapmak anlamına geldiği bu adamlara ulaşmadı mı? diye gürledi.

Hammâd b. Zeyd, kendisi de hadis rivâyet ederken, bir insan gürültü ederse, ona aslâ hadis rivâyet etmezdi.

* Uzakta bulunduğundan dolayı hocanın sesi eğer kendisine ulaşmıyorsa öğrenci, yumuşak ve tatlı bir tarzda hocadan sesini yükseltmesini talep edebilir. Kesinlikle katı ve sert olmamalıdır. Bir kişi Affân b. Müslim'den hadis rivâyet etmesini istedi. O da kabul etti. Adam, rivâyet esnâsında;

"-Sesini yükselt ki işiteyim. Zira ben ağır işitirim" dedi. Affân da ona;

"-Ağırılık senin her şeyinde, sadece kulaklarında değil!" diye çıktı.

* Öğrenci, anladığı bir konuyu tekrar sormaktan, duyduğu ve bildiği şeyin tekrarını istemekten kaçınmalıdır. Zira bu tür davranışlar, hocaların bıkkınlığına ve sinirlenmelerine vesile olur. Şu'be b. el-Haccâc, çok tekrar istediği için Affân'ı defalarca meclisinden dışarı çıkarmıştır. Veki' b. el-Cerrah, *"Bildiği halde soranda bir çeşit riyâ vardır"* demiştir. ez-Zührî'ye "Hadisi bize tekrar et" dediler. "Kayaları nakletmek, hadisi tekrar etmekten (benim için) daha kolaydır" diye cevap verdi.

* Öğrencinin, muhaddisin yanında oturduğu, küçük çocuğun muallim huzurunda oturduğu gibi olmalıdır. Şerik'e halife Mehdi'nin çocuklarından biri geldi. Duvara yaslandı ve kendisine

hadis rivâyet etmesini istedi. Şerîk hiç oralı olmadı. Çocuk isteğini bir kere daha tekrar etti. Şerîk yine iltifat etmedi. Oğlan bu defa;

“-Galiba sen halifenin çocuklarını hafife alıyorsun?” dedi. Şerîk;

“-Hayır, ilim ancak bilenlerin zayi’ etmeyeceği kadar kıymetlidir” dedi. Oğlan toplanıp diz kurdu sonra rivâyet talebinde bulundu. Bu kez Şerîk;

“-İşte ilim böyle öğrenilir” dedi.

Abdullah b. Mu'tez; “Öğrenciler içinde mütevâzî olan, ilmen en yüksek olandır. Tıpkı çukur yerlerin su bakımından diğer yerlerden daha zengin olduğu gibi” der.

Öğrencinin, hocaya yüzünü dönmesi, başka taraflara yönelmemesi, kimseyle fısıldaşmaması, başka birinin farklı rivâyetinden hocaya söz etmemesi gerekir.

Muhaddisten duyar duymaz, Resûlullah'ın hadisine re'yi ile itiraza kalkışmaktan öğrenci kesinlikle kaçınmalıdır. Zira bu, onun için yasaklanmıştır, İmrân b. Husayn *radiyallahu anh*, “Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* haya bütünüyle hayrdır”[36] buyurdu” dedi. Oradakilerden biri derhal, “Hayâda zaaf (veya acz) de vardır” dedi. İmran;

“-Ben Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den hadis naklediyorum, sen ise ne diyorsun! Yemin edip bir daha aslâ sana bir şey söylememek geçiyor içimden!” diye çıkıştı.

Aynı şekilde öğrencinin, Kur'ân'ın genel anlamı ile de itiraz etmemesi gerekir. Zira o hadisin, kendisiyle Kur'ân'ın tahsis edildiği hadislerden biri olması mümkündür. Saîd b. Cubeyr *radiyallahu anh*, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bir hadis rivâyet etti. Mekkelilerden biri, “Allah Teâlâ kitabında şöyle şöyle buyuruyor” diye itirazda bulundu. Saîd fena halde kızdı ve;

“-Resûlullah, Allah'ın kitabını senden çok iyi bildiği halde, görüyorum ki şimdi sen kalkmış Allah'ın kitabı ile Allah'ın Resûlü'nün hadisine muâraza ediyorsun, öyle mi?” diye çıkıştı.

Muhaddis, bilinen bir haberi rivâyet ettiği zaman öğrenciye, -o hadisi bildiğini göstermek maksadıyla- hocaya müdâhale etmemesi yaraşır Zira kim böyle bir müdâhaleye kalkışırsa, edepsizlik etmiş olur.

Atâ demiştir ki; “Bir genç bir hadis rivâyet eder, ben onu hiç duymamış gibi dinlerim. Halbuki o daha doğmadan ben onu duymuş öğrenmişimdir.” Hakîmlerden biri de şöyle demiştir: “Ondan daha iyi bilse bile, rivâyetinde kişiye ortaklık etmeye kalkışmamak edebtendir.” Haccâc b. Ertât; “Her birinizin edebli olmaya ihtiyacı, elli hadise olan ihtiyâcınızdan daha fazladır” demiştir. İbrahim b. Edhem de, “Biz, mescidde hocalar arasında söz söylemeye kalkışan bir genç gördük mü, ondan bütünüyle hayr umudumuzu keserdik” der.[37]

Soru Sorma Usûlü

Hadis rivâyet etmekte muhaddislerin tavrı farklıdır. Onlardan kimileri, istenmeden, sevâbını Allah'dan bekleyerek rivâyet eder. Meselâ Atâ el-Horasânî, hadis rivâyet edecek talebe

bulamadı mı kalkar düşkünlerin bulunduğu yere gider ve onlara rivâyet ederdi. İsmail b. Recâ da çocukları toplar onlara rivâyet ederdi. Veki' b. el-Cerrâh, öğlenin en sıcak vaktinde yani *kaylûle* saatlerinde tevâzu gösterir sakkâların (su taşıyıcıları) yanına gider onlara hadis rivâyet eder ve şöyle derdi: *"Bunlar geçim derdinde olan insanlar, bana gelmeye vakit bulamazlar."*

Muhaddislerden kimileri de istenmedikçe asla birşey rivâyet etmez. Bu tavır mütekaddimûndan İbrahim en-Nehaî ve Abdullah b. Tâvus'tan nakledilen tavidir.

Bazı muhaddisler, -kendilerinden hadis rivâyet etmeleri rica edilse bile- çekinirler, rivâyet etmezler. Şu'be b. el-Haccac'ın "Rivâyetten çekin. Bu, senin için daha iyidir" sözünü uygularlar.

İbn Mehdî der ki; *"Hocanın ayıplarını üç şey gizler; zorluk göstermesi, ezberi, evinin uzaklığı."*

Seleften bazıları, öğrenci ilim ehlinde olmadığı zaman hadis rivâyet etmekten çekinirlerdi. Şu'be demiştir ki; "el-A'meş beni bir gruba hadis rivâyet ederken gördü ve bana; "yazıklar olsun sana eş Şu'be, domuzların boynuna inci takıyorsun!" diye çıkıştı.

İmam Mâlik de *"Her isteyene hadis rivâyet etmek, ilmi küçümsemektir"* demiştir.

Mütekaddimûndan bir çokları birkaç hadis rivâyet etmekle yetinir, aslâ cömert davranmazlardı. Hâlid el-Hazzâ demiştir ki; biz Ebû Kılâbe'ye girdik, üç hadis rivâyet etti mi, "Çok rivâyet ettim" derdi. Abdullah b. Davud *"Ben el-A'meş'e bir fersahlık yerden gelirdim, birgün hâriç, aslâ dört hadis dinlediğimi hatırlamıyorum"* der.

Hoca, rivâyetten çekinen ve güçlük çıkararak biri olduğu zaman öğrencinin hocaya iltifat etmesi, nâzik davranması, dualar etmesi uygun olur. Zira bu tür davranış öğrenciyi maksada ulaştıracak yoldur. ez-Zührî, Ebû Seleme'nin *"Eğer İbn Abbas'a yumuşak davransaydım, ondan çok şey öğrenirdim"* dediğini haber vermektedir. Amr b. Kays el-Mulâî, kendisine birinde bir hadis olduğu haberi ulaşınca, hemen onu öğrenmek ister, o zâta gider, dizinin dibine oturur ve *"Allah sana selâmet versin, Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret"* derdi.

Hz. Ali de *"Yağcılık ve hased mü'min ahlâkından değildir. Ancak, bunlar ilim öğrenmek için kullanılabilir"* [38] demiştir.

Kafası ve gönlü meşgulken hocaya bir şey sormaktan hadis öğrencisi kaçınmalıdır. Abdullah b. Abbas, *"Ben Resûlullah'ın ashâbından herhangi birine ondaki hadisleri öğrenmek için giderdim. Onu uyuyor bulursam uyandırmaz, elemli ve meşgul görürsem bir şey sormazdım"* demiştir.

Hoca ayakta veya yolda yürümekte iken ondan hadis rivâyet etmesini istemek hadis öğrencisi için yakışık almaz. Zira her makamın bir mekâli vardır. Hadis için de yollar, umûmî yerler dışında husûsî mekânlar vardır. Abdurrahman b. Ebî Leylâ yürürken kendisine bir şey sorulmasına fenâ halde sinirlenirdi. Bişr b. el-Hâris anlatıyor: Abdullah İbnu'l-Mübârek yolda yürürken bir adam gelip bir hadis sordu. İbnu'l-Mübârek;

"-Senin bu yaptığın, ilme saygı göstermek değildir" dedi. Bişr diyor ki, "Bu cevâbı gerçekten çok beğendim ve yerinde buldum".

Sorulacak Hadisin Belirlenmesi

Meymûn b. Mihrân, *"İnsanlara karşı sevgi beslemek aklın yarısı, isâbetli soru sormak ise, ilmin yarısıdır"* demiştir. İmam Mâlik anlatıyor: "İbn Aclân, Zeyd b. Eslem'e geldi ve bir şey sordu. Sordu ama soruyu karıştırdı. Zeyd ona;

"-Sen git, önce nasıl soru sorulur öğren, sonra gel, sor!" dedi.

Muhaddise bir şey soracak olanın, rivâyet etmesini isteyeceği hadisin bir tarafını söylemesi gerekir. Şâyet hadisin bir kaç senedi varsa, soran en sağlamını zikretmeli ve o senedlerden hangisini öğrenmek istiyorsa onu açıkça belirtmelidir. Süfyân b. Uyeyne anlatıyor: Babam beni Ma'mer b. Râşid'in emrine vermişti. Ma'mer, ez-Zührî'ye gider hadis öğrenirdi. Ben de onun hayvanını bekledim. Bir gün Ma'mer içeri girince ben de birine *"Şu hayvanı tutuver"* dedim ve içeri daldım. Bir de ne göreyim, Kureşli şeyhler Zührî'nin çevresindeler. Ben Zührî'ye hitâben;

"-Ey Ebû Bekr, "Zenginlerin yemekleri ne kötü yemektir" anlamındaki hadis nasıldı?" dedim. Oradakiler bana kızdılar. Zührî ise;

*"-Yaklaş, o hadis öyle değil. el-A'rec'in Ebû Hureyre'den naklen haber verdiği göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuş: "Yemeklerin en kötüsü, zenginlerin davet edilip fakirlerin çağırılmadığı düğün yemeğidir. Kim düğün yemeği davetine icâbet etmezse, Allah ve Resûlüne karşı gelmiş olur."[\[39\]](#)*

İbn Uyeyne, *"Zuhrî'den ilk duyduğum hadis işte budur"* der.

Hocayı Biktırmamak

Hoca, öğrencinin sorusuna cevap verip istediği hadisi rivâyet ettiği zaman, öğrencinin teşekkür etmesi ve hocayı daha fazlası için sıkıştırmaması gerekir. Revvâd demiştir ki; "İmam Mâlik'e dört hadis sordum, cevap verdi. Beşinciyi sorduğum zaman;

"-Ey adam, senin bu yaptığın insafa sığmaz!" dedi.

İsmail b. Musa b. binti's-Süddî anlatıyor: Biz Kûfeliler olarak kalabalık bir grub halinde Mâlik b. Enes'in odasına girdik. Hoca bize yedi hadis rivâyet etti. Biz devam etmesini istedik. Bunun üzerine;

"-Kimin dini-imanı varsa çıksın!" dedi. Bir kısmımız ayrıldı. Benim de içlerinde bulunduğum grub içeride kaldı. Bu defa Mâlik;

"-Kimde utanma hissi varsa, çıksın!" dedi. Bir kısım insanlar çıktı. Ben ve birkaç kişi yine içeride kaldık. Hoca bu defa;

"-Kimde insanlık varsa, çıksın!" dedi. Bir kısmımız daha çıktı. Ben ve birkaç kişi hâlâ içerideydik. Mâlik b. Enes bu defa (talebelerine döndü);

“Ey gençler, atın şunları dışarı!. Zira din, haya ve insanlıktan yoksun olanların burada kalma hakkı yoktur” dedi.

Ebû Hâlid el-Ahmer anlatıyor: Şu'be, kızıp bunaldığı bir gün ashâb-ı hadis'e şöyle dedi:

“-Gidin başımdan. Yahûdî ve Hristiyanlarla beraber olmak, benim için sizinle beraber olmaktan daha iyidir. Çünkü siz Allah'ı zikretmeye ve namaza mânî oluyorsunuz!.”

Zorlama, anlayışı bozar, ahlâkı ifsad eder, tabiatları haleldâr eder. Huşeym diyor ki *“İsmail b. Ebî Hâlid ahlâkı çok güzel insanlardandı. Ahlâkını bozuncaya kadar zorladılar.”* Mücâhid b. Mûsa da demiştir ki: Birgün Ebû Muâviye, el-A'meş'in, Zerr'den naklettiği bir hadisi bize rivâyet ediyordu. Orada Bâtûce halkından bazı kimseler de vardı. Bu adamlar tekrar tekrar sormaya başladılar: *“A'meş kimden almıştı?”* diye.. Ebû Muâviye onların anlayışsızlıklarını görünce, sinirlendi ve *“el-A'meş İblîs'den nakletmiştir ki..”* demeye başladı.

Seleften bir grub hadisi yaymakla pek hasbî davranırlardı. İnsanları hadise ısındırmaya son derece gayret ederlerdi. Sonra öğrencilerin, hoca haklarına riâyetlerinin azaldığını, soru sormadaki aşırılık ve bıktırıcılıklarını, edeb ve usûle uymadıklarını görünce onlar da hadis rivâyet etmeyi hoş görmemeye başladılar.

Hocaya Kızılmaz

Ebû Yûsuf demiştir ki ; *“Beş grub insanı idâre etmek gerekir: Mütecâviz sultan, te'vilci kâdı, hasta, kadın ve ilminden istifâde edilen âlim.”*

el-A'meş diye meşhur Süleyman b. Mihran'a iki kişi gelip giderdi. Bunlardan biri hadisçi, diğeri değildi. Bir gün A'meş, hadisçi olana fenâ halde kızdı. Öteki, oracıkta *“Eğer sana kızdığı gibi bana kızmış olsaydı, bir daha semtine bile uğramazdım”* dedi. Bunun üzerine A'meş, *“O zaman o da senin gibi, benim huysuzluğumdan dolayı kendi yararına olanı terkeden bir ahmak olurdu”* dedi.

Muâfâ b. İmrân ise, *“Hocaya kızanları, câminin sütunlarına kızanlara”* benzetmiştir.[\[40\]](#)

Soru İçin Hazırlık

* Eğer öğrenci, hocaya sormak istediği hadisleri bilmeyen bir kimse ise, orada bulunan bilgi sahibi kişilerden yararlanırlar, onların kendisi adına sormalarını sağlar.

* Eğer hocanın meclisinde böyle istifâde edilecek biri yoksa, öğrencinin, hocanın yanına gelmeden önce, sormak istediği hadisleri bilenleri soruşturup, kısa notlar alması, hadislerin bir tarafını (pasajını) kaydetmesi uygun olur.

* Abdurrahman b. Mehdî, Süfyân es-Sevrî'nin vefâtında onu yıkamak istediği zaman, kuşağında sormak istediği hadislerin baş tarafları yazılmış kağıt parçaları bulunduğunu görmüştür.

Nasıl Ezberlenir?

“Doğrusu bunda, kalbi olana veya hazır bulunup kulak verene ders vardır” meâlindeki Kâf Sûresi’nin 37. âyeti hakkında el-Hasen (el-Basrî) şu yorumu yapmıştır; “Dinleyenin kalbi (kafası, gönlü, dikkati) kendisiyle beraber ise, söyleneni anlar. Yok eğer kafası başka yerde ise, ne söylendiğini asla anlayamaz.”

Öğrenci güç yetiremeyeceği şeyi ezberlemek için kendisini zorlamamalıdır. Zabtedebileceği az bilgi ile yetinmeli, öğrendiğini sağlam bellemelidir. İbn Uleyye, ben Eyyûb’ten beş hadis dinlerdim, daha fazla rivâyet etmek istese bile aslâ arzu etmezdim. (Çünkü ancak o kadarını ezber edebilmekteydim) der.

İbn Şihâb ez-Zührî, *“İlmi toptan öğrenmek isteyen hiçbir şey öğrenemez. İlim, bir-iki hadis bir-iki hadis öğrenerek elde edilir (İlimde toptancılık olmaz)”* der.

* Ağır ezberleyen öğrenciler, çabuk ve sağlam ezberlediğini bildikleri arkadaşlarını öne geçirirler. O, onlar için ezberler, sonra tekrar eder, onlar da böylece ezberlemiş olurlar. Atâ b. Ebî Rebah ve arkadaşları Câbir b. Abdillâh’tan hadis öğrenmeye gittiklerinde Ebû Zübeyr Muhammed b. Müslim b. Tedrus el-Mekkî’yi (126/744) kendileri adına iyice bellemesi için öne sürerlerdi.

* Öğrencilerden biri yazar, sonra da diğerlerinin ezberlemesi için onlarla yazdıklarını müzâkere ederse, bu normaldir, herhangi bir sakıncası yoktur.

Hocanın Rivâyetini Tekrarlaması

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* bir söz söylediği zaman (en fazla) üç kez tekrar ederdi. [41] Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* da *“Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’den bir hadis rivâyet eden onu üç kez tekrar etsin”* tavsiyesinde bulunurdu.

Mâlik diyor ki: Bir gün katırına binmiş olduğu halde İbn Şihâb ez-Zührî’ye rastladım. Kendisine uzunca bir hadisi sordum, rivâyet etti. Katırının yularını tuttum, hadisi ezberleyemediğim için onu bana tekrar etmesini istedim, bundan kaçındı. *“Sen, sana hadisin tekrar edilmesinden hoşlanmaz mısın?”* dedim. Bunun üzerine Zührî, bana hadisi tekrar etti, ben de ezberledim.

Ezberlenen Hadisin Hocaya Arzı

Bir hocadan hadis ezberlemiş olanın onu tashîh etmesi ve şâyet varsa, eskiden ezberlediği hadislerdeki hatayı düzeltmesi için onları hocaya arzetmesi uygun olur. Affân, *“Kimden bir hadis duymuş ezberlemişsem mutlaka onu kendisine kontrol için arzetmişimdir. Bir tek Şu’be b. Haccâc müstesnâ. Çünkü o, kendisine arzetmeme müsaade etmezdi”* der. Ebû Avâne de kapısını çalanların, Affân, Behz ve Hibbân olduğunu öğrenince; *“Bunlar baş belâsı... Ezberlerler, ezberlediklerini arzetmek isterler...”* diye söylenirmiş. [42]

Hadislerin Müzâkeresi

Enes b. Mâlik *radıyallahu anh* demiştir ki: Biz Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*’in huzurunda bulunur, ondan hadis dinlerdik. Oradan ayrıldıktan sonra iyice belleylim diye duyduklarımızı kendi aramızda müzâkere ve tekrar ederdik. [43]

Hız. Ali de *"Hadisi müzâkere ediniz ve birbirinize öğretiniz. Onu yok olmaya terketmeyiniz"* tavsiyesinde bulunmuştur.

Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh "Benden bir hadis duyduğunuzda onu aranızda müzâkere ediniz"* derdi.

Ebû Saîd el-Hudrî *radıyallahu anh "Hadis rivâyet ve müzâkere ediniz. Çünkü hadisin bir kısmı bir kısmını hatırlatır"* demiştir.

Abdurrahman b. Ebî Leylâ da şöyle demiştir: *"Hadisin ihyâsı, müzâkeresidir, siz daima müzâkere ediniz!"*

* Öğrenci müzâkere edecek kişi bulamazsa, kendi kendine içinden tekrar etmelidir.

Muaz b. Muaz anlatıyor: Biz İbn Avn'ın kapısında bekliyorduk. İçeriden Şu'be çıktı. İçimizden biri kendisiyle konuşmak istedi. Şu'be *"Şimdi bana birşey söyleme! Zira ben İbn Avn'dan on hadis ezberledim, onları unutmaktan korkuyorum"* dedi.

* Hoca uzun bir hadis rivâyet ettiği ve öğrenci de ezberleyemediği zaman, hocadan onu yazdırmasını veya yazıp ezberlemesi için kitabını emânet vermesini isteyebilir. Bunda bir sakınca yoktur.

Kitabı Emânet Vermek

Veki' b. el-Cerrâh *"Hadis öğrenmenin ilk bereketi (okumak ve istinsah etmek üzere) emânet kitabı vermektir"* demiştir. Hâlen hayatta olan bir hocadan duyulmuş hadisleri toplayan bir kitabı olan kişinin, onları o hocadan dinlemek için emâneten istenmesi halinde onu vermektен kaçınmaması müstehabtır. Zira bunda iyilik, sevab ve ecir kazanmak vardır. Yine aynı şekilde bir öğrencinin elinde, vefât etmiş bir hocadan duyduğu hadisleri ihtivâ eden kitap varsa, bir başka öğrenci de onun bir nüshasını çıkarmak için isterse, onu emâneten vermesi *müstehab*, vermemesi *mekruh* olur.

Yahyâ b. Maîn *"Kim hadiste cimrilik eder, insanların duymasını önlerse, iflâh olmaz"* der. Süfyân es-Sevrî de şu değerlendirmede bulunur: *"İlminde cimrilik eden üç şeye mübtelâ olur: Ya onu koruyamaz, unuttur; veya ölür, ondan istifâde edemez; ya da kitapları zâyi' olur gider."*

Emânet Alınan Kitapların iâdesini Geciktirmemek

Zührî ile Yunus b. Yezîd arasında şöyle bir konuşma geçmiştir.

Zührî : -Ey Yunus, kitapları çalmaktan sakın.

Yunus : - Kitapların çalınması ne demektir?

Zührî : -Sahiplerine zamanında iâdeyi ertelemektir.

Bir başka sözde de kitapların çalınması altın ve gümüşlerin çalınmasına benzetilmiştir.

Fudayl b. İyaz da şöyle demiştir: *“Kişinin hocadan duyduğu hadisleri ve kitabını alıp sonra onları iade etmemesi, ne takva sahiplerinin ne de ilim ehlinin işidir. Kim böyle bir şey yaparsa öz nefesine zulmetmiş olur.”*

el-Câhız karşılıklı olarak emânet kitap alıp verdiği bir talebeye hitâben şöyle demiştir:

“Ey benden emânet kitap isteyen

Bu konuda beni kendinden ayırma

Seninkinin reddine farzdır diye bakarken

Benden aldığının iâdesi nâfiledir sanma!”

Emânet alınan kitapların iâdesinin geciktirilmesi sebebiyle bir çok âlim, emânet kitap vermekten kaçınırken birçokları da verilen kitaplara karşılık rehin alınmasını uygun bulmuşlardır. Hamze ez-Zeyyât *“Sahîfeler hakkında öğrenciden, ipler hakkında da hammaldan asla emin olma”* der. Süfyân ise, *“Kimseye kitap emânet etme!”* der. er-Rebi’ b. Süleyman diyor ki : el-Buveytî bana, *“Kitaplarına sahip ol, zira elinden çıkacak bir kitabın bedelini asla bulamazsın”* diye mektup yazdı.”

Kıymetli bir rehin karşılığı

Defterini emânet et.

Dosttan rehin istemek

Ne ayıptır ne de sû-i edeb!..

Emânetçinin Teşekkürü

Ebû Hüreyre *radiyallahu anh’d*en nakledilen bir rivâyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah’a şükretmez.” [44]

Bir başka hadîs-i şerîfte de Hz, Peygamber, *“İnsanların Allah’a en çok şükredeni, insanlara en çok teşekkür edenlerdir”* [45] buyurmuştur.

Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh* demiştir ki; Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *“Kim size bir iyilik yaparsa onu ödüllendiriniz. Eğer ödül veremiyorsanız, ona dua ediniz ki sizin kendisine teşekkür ettiğinizi anlasın. Zaten Allah şükredenleri sever.”* [46]

Âlimlerden biri şöyle demiştir:

“Teşekkürlerimizle iade ettik sana

Emânet aldıklarımızı senden!..

Hayran kaldık dostum sabrına,

Uzak tuttuğumuz kitaplara, senden!”

B. HADİS YAZIMIYLA İLGİLİ USULLER

Konu, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir tavsiyesinde temelini bulmaktadır. Ebû Hüreyre *radiyallahu anh* demiştir ki: “Medineliler’den bir müslüman vardı, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*’in huzurunda bulunur, hadisler duyar, hayran kalırdı. Fakat (duyduklarını) ezberleyemezdi. Bu durumu Resûlullah’a şikâyet etti ve dedi ki:

-Ya Resûlullah, ben sizden hadisler duyuyorum, bunlar beni mest ediyor. Ne var ki ezberleyemiyorum (hâfızam zayıf).

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de ona:

-*Sağ elinden yararlan!* buyurdu ve yazmaya işâret etti.[\[47\]](#)

* Hadis, siyah mürekkeple yazılmalıdır. Zira siyah, en belirgin renk olduğu gibi mürekkep de yazıyı uzun süre koruyucudur. Yahya b. Eksem’in anlattığına göre, er-Reşîd’in huzurunda renkler değerlendiriliyordu. Biri “*En güzel renk beyazdır*” dedi. Bir başkası; “*Cennet rengi olan yeşil, en güzeldir*” dedi. Bir diğeri “*En güzeli altın rengidir*” dedi. Muhammed b. el-Hasen susuyordu. er-Reşîd ona:

-Niçin bir şey söylemiyorsun? dedi. Bunun üzerine o da:

-“*Eğer siyahtan daha güzel bir renk olsaydı, hiç şüphesiz Allah’ın gönderdiği kitaplar (semâvî kitaplar) onunla yazılırdı,*” dedi. er-Reşîd bu cevabı beğendi.

Ahmed b. Mehdî, Ebû Ubeyd’in *Kitâbu’l-emvâl*’ini altın suyu ile yazmaya karar verir ve çarşıya altın suyu almak için çıkar. Yolda Ebû Ubeyd’e rastlar ve niyetini söyler. Ebû Ubeyd:

-*Mürekkeple yaz. Çünkü o daha uzun ömürlüdür, der.*

Hadisçinin elbisesindeki mürekkep izi, câriyenin boynundaki gerdanlığa, gelinlik üzerindeki güzel kokuya (halûk) benzetilmiştir.

Yazı Âletleri

Hokka: Ahmed b. Hanbel, hadisçilerin ellerindeki hokkalar için “*İslâm’ın lambaları*” benzetmesini yapmıştır. es-Sevrî ise, birçok kez, “*Hokka, büyük bir sermâyedir*” tesbitinde bulunmuştur.

Kalem veya uc: Hatîb, hadis yazacak olanın kaleminin nasıl olması gerektiğini anlattıktan sonra, Kâtib İbrahim b. Abbas’ın “*Kötü kalem, âsî evlat gibidir*” sözünü nakletmiştir.

Kalem açmakta kullanılan bıçağın, başka hiçbir işte kullanılmaması, saf çelikten, ince ağızlı ve keskin olması gerekmektedir.

Mürekkebin berrak ve akıcı, kağıdın parlak ve saf olması esastır. Hişâm b. el-Hakem, "Mürekkebin köpüğü sâyesinde akıllar gizli hikmetlere muttâlî olurlar" der.

Yazıyı Güzelleştirmek

Öğrencinin yazısını güzelleştirmesini teşvik eden bazı değerlendirmelerden sonra Hatîb, yeterince kağıt alamama ve yolculuk (*rihle*) gibi mâzeretler dışında ince yazı yazmamak gerektiğine ısrarla işâret etmektedir. Hadis öğrenmek için sürekli yolculuk yapanlar bu iki sebebi (yeterince kağıt temin edememe ve yolculuk) birlikte taşımaktadırlar. Hatta bunlar rivâyet lafızlarını çokça tekürrür ettiği için kısaltmalarıyla yazarlar. Daha sonra bu, bütün hadis öğrencilerinin uyguladığı bir işlem olmuştur. Seleften de buna benzer uygulamalar nakledilmiştir. Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî, bir çeşit *steno* gibi çok tekrar eden tahammül ve edâ siğalarını (rivâyet lafızları) birer harf ile kısalttığını anlatmıştır.

Böyle bir zaruret yokken ince ve kısaltılmış olarak yazmanın pek doğru olmayacağı, bilgilerin zayı' ihtimalini arttıracacağı ileri sürülmüştür.

Yazıya Besmele ile Başlamak

Her ilmî kitabın *besmele* ile başlaması uygun olur. Kitap bir divan ise, ihtilaf edilmiştir. Saîd b. Cübeyr ve sonrakilerden ona tâbi olanlar şiir kitabına bile *besmele* ile başlanması gerektiği görüşündedirler.[\[48\]](#)

Ayrıca Hatîb, *besmele*'nin nasıl yazılması gerektiğine dair görüşleri de değerlendirmekte; *Bâ* ile *Sin* harfinin dişleri arasında, bu iki harfi birbirinden ayırdedebilecek küçük bir farklılığın bulunmasını, sonra *Sin* harfinin *Mîm*'e kadar uzatılması gerektiğini, *Bâ* ve *Mîm*'i uzatıp *Sin* harfini ortadan kaldırmanın caiz olmadığını belirtmektedir. Bir çok kişinin bu hatalı şekliyle yazdıklarını oysa seleften bazı zevâtın bunu hoş görmediklerine işâret etmektedir.

Hocanın ve Meclistekilerin Adlarını Yazmak

Hadis öğrencisi, *besmele*'den sonra, kitabını okuduğu hocanın ismini, künyesini, nisbesini, *haddesenâ Ebû fûlan Fûlan b. Fûlan el-fülânî, kale, haddesenâ Fülân..* şeklinde yazar. Hocadan duyduklarını olduğu gibi kaydeder.

Ebû Abdillâh b. Betta, Abdullah kelimesinin Abd'ini bir satırın sonuna, Allah lafzını da alt satırın başına "Allah b. Fûlan" diye yazanların; kezâ, "Abdurrahman" kelimesinde de aynı şeyi yapanların çirkin ve hatalı bir iş yaptıklarını söyler. Bu noktaya dikkat etmek ve böyle bir çirkinliğe düşmemek gerektiğini ayrıca ihtar eder.

Hatîb, Abdullah b. Betta'nın bu görüşüne katıldıktan sonra, kendisinin de bir satırın sonuna "*Kâle Resûl*", öteki satırın başına "*Allah sallelahu aleyhi ve sellem*" yazmayı çirkin bulduğunu ve bundan da sakınmak gerektiğini ilâve eder.

Sema' Kaydı Tutmak

Eğer bir öğrenci hocasından dinlediği bir kitabı yazmak isterse, isimler sayfasının başına;

a. Kendisiyle beraber o kitabı dinleyenlerin isimlerini,

b. Sema' tarihini

yazması gerekir. Şâyet bunları kitabın ilk varağının alt kısmına (*hâşiye*) yazmak isterse, yapabilir. Zira geçmişte hocalardan oraya yazanlar olmuştur.

Kitabı bir çok oturumlarda dinlemiş ise, her mecliste nereye kadar gelindiğini gösteren bir işâret koyar. Müteâkib meclisin *sema' kaydını* ve tarihini kitabın başında yaptığı gibi tekrar yazar. Ahmed b. Hanbel, oğlu Abdullah'a okuttuğu nüshasını bir varağının hâşiyesine Abdullah buraya geldi (*beleğâ Abdullah*) kaydını koymuş, bunu da Hatîb, bizzat kitapta görmüştür.[\[49\]](#)

İsimleri Harekelemek

Bilinen bir gerçektir ki hadis râvîleri içinde isim ve nisbeleri yazılış bakımından aynı, söyleyiş ve okunuş itibariyle farklı bir çok kişi bulunmaktadır. Hadis ilminde uzmanlaşmamış kişiler, bu isimlerin doğru şekillerini bulmakta zorlanacakları gibi, yanlış yapmaktan da emin olamazlar. Bu sebeple bu türlü yerlerde nokta ve hareke koymak her türlü yanlış ihtimalini ortadan kaldırır. Harflere delâlet eden noktalar koyma işlemine *ra k ş* denilir.

İbrahim b. Abdillan, "Önceliği olan iş, şahıs isimlerini iyice zabtetmektir. Çünkü isimlerde kıyas olmaz. Üstelik ne öncesinde ne de sonrasında ona delâlet eden herhangi bir şey de bulunmaz" demiştir.

Salât ü Selâm Yazmak

Nebî *sallellahu aleyhi ve sellem*'in adı yazıldığı zaman, beraberinde *salât ü selâm*'ı da yazmak uygun olur.

Hatîb, Ahmed b. Hanbel'in hatt-ı desti ile yazılmış, bitişiğinde *salât ü selâm* bulunmayan Nebî'nin isimlerini gördüğünü belirttikten sonra şunları söylemektedir: "Ancak bana ulaştı ki, Ahmed b. Hanbel *salât ü selâm*'ı sözlü olarak söyler fakat yazı ile yazmazmış." Mütekaddimûndan bu konuda Ahmed b. Hanbel'e muhâlefet edenlerin olduğu da bilinmektedir.

Hadisin Sonuna Yuvarlak Bir İşâret Koymak

Her iki hadisin, birini diğerinden ayıran daire şeklinde bir işâret koymak uygun olur. Bu dairelerin içinin boş olması güzeldir. Hadis, eğer mukâbele edilirse o zaman sonundaki dairenin içine bir nokta konur veya bir çizgi çekilir.

Nüsha Mukâbelesi

Hocanın kitabını istinsah etmiş olan öğrencinin, yazdığı nüshayı, hocasının nüshasıyla ("*asl*") mukâbele ve kontrol etmesi gereklidir. Zira bu karşılaştırma, o kitaptan yapılacak rivâyetin sahih olması için şarttır. Bu işleme, *muâraza*, *nüsha mükâbelesi* denir.

Yahyâ b. Ebû Kesîr şöyle demiştir: *“Bir kitabı istinsah edip de asl’ı ile karşılaştırmayan, def-i hâcette bulunup da su ile istincâ yapmayan gibidir.”*

Karşılaştırma için özel kalem hazırlanmalıdır. Noktasız yazılmış isimleri ve noktalanması müşkil harf ve kelimelerin harekelenmesi mutlaka gerçekleştirilmelidir.

Yazıda bir kelime -gereksiz yere- tekrarlanmış ise, o kelime iki kere yazılır ve birinin üzerine bir çizgi çekilir. Birincisinin mi ikincisinin mi üzerine çizgi çekileceği (darb işâreti konulacağı) konusunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Kimileri, *“Bir harf veya kelimeyanlılıkla iki kere yazıldı mı, iptal edilmesi gereken ikincisidir. Çünkü birinci kez yazılan doğru olarak yazılmış, yanlılık ikinci yazılışta yapılmıştır. Hatanın ortadan kaldırılması ise, pek tabîdir”* derken, bazıları da *“Yazı, okumak için bir araçtır. Binaenaleyh doğru okumaya en müsâit olan ve şekil olarak en düzgün olan ibkâ, ötekisi ibtâl edilmelidir”* derler.

Tahrîf, hata ve tashîf’in mutlaka düzeltilmesi esastır.

Düzeltilme işleminde kazımak değil, üzerini çizmek uygun düşer. En uygun çizgi çekme işlemi, çizilen kelimeyi iyice kaplamayandır. İbtâl edildiğini gösteren ve altındaki satırların okunmasına imkân veren açık ve doğruca çekilmiş bir çizgiden ibârettir. Abdullah b. Mu’tezz der ki; *“Bir kitapta, üstü çizili satırı okuyan kötü niyetlidir. Çünkü üzerine çekilmiş olan çizgi, altındaki satırın okunmasına mânidir.”*

Bir hadisin sened veya metninden şâyet bir kelime düşmüş (noksan kalmış) ise, o, müsâitse, düştüğü yerin önüne satırların arasına, değilse, aynı satırın hizasına, kenara yazılır.

Kitabın Doğruluğuna Hükmetmek

Şâfiî, *“Bir kitapta ekler ve düzeltmeler görürsen, o kitabın sıhhatine hükmet!”* demiştir.

Ebû Nuaym da, *“Bir hadisçinin kitabında tağyîr ve tashîh işâretlerini bol miktarda bulursan, o nüshanın sıhhatine kâil olabilirsin”* demiştir.

Kıraat (Arz)

Hoca kendisi okuyacak olursa bu, en uygun olan öğretim yoludur. Sevabı da pek çoktur. Şâyet hocası kendisi okumaktan âciz kalırsa, bir başkasından okumasını ister, bu da câizdir. Zira hocaya okuyarak arz etmek (*arzu’l-kıraa*), bizzat hocanın okuması demektir.

İbn Abbas *radiyallahu anh* ve Mâlik b. Enes’ten *“hocanın okuması ile hocaya okunmasının aynı şey olduğu”na* dair görüşler nakledilmiştir.[50]

Urve de *“Kitabı hocaya arz etmek (arzu’l-münâvele) ile bir hadisi hocaya okumak (arzu’l-kıraa) arasında fark yoktur, ikisi de aynı hükümdedir ve geçerlidir”* demektedir.

İmam Mâlik’e hadislerinin *sema’* ile mi *arz* ile mi alınmış olduğu soruldu. O da, *“Sema ile de arz ile de alınmış olanları var. Bize göre arz usûlü, sema’dan daha aşağı değildir”* cevabını verdi.[51]

Arz meclisine iştirak eden kişinin yanında kendi nüshasını bulundurması gerekir. Şâfiî, *"Kitapsız olarak arz meclisinde bulunmak züldür"* demiştir.

* Hocanın, okutmak için öğrencilerin dili en düzgün, telaffuzu en doğru, ibâreden en iyi anlayan ve en güzel okuyanlarını seçmesi uygun olur. İmam Şâfiî şöyle der; "Muvatta'ı ezberledikten sonra İmam Mâlik'e gittim ve,

"-Size Muvatta'ı okumak istiyorum" dedim. İmam;

"-Git, senin için onu okuyacak birini bul!" dedi. Ben de;

"-Okuyuşumu bir dinleyin, beğenmezseniz o zaman okuyacak birini bulurum" dedim. İmam Mâlik okuyuşumu beğendi. Ben de Muvatta'ı ona tamamen okuyup arzettim."

Kıraatta bulunacak öğrencinin, hadis okumaya alışkın kişilerden olması, hiç değilse, hadis ile biraz meşgul olmuş bulunması uygun olur. Vâsıt'ta edebiyât ve şiirden iyi anlayan bir sekreter (*varrak*) vardı. Amr b. Avn el-Vâsıtî'nin de sıkca *tashif* yapan (*harflerin noktalarını değiştiren*) bir sekreteri vardı. Bunu uzaklaştırıp o meşhur sekreteri aldı. Adam okumaya başladı: "Size Heşîm rivâyet etmiştir." Amr;

-Huşeym, yazık sana! dedi. Sekreter okumaya devam etti: "Hasîn'den naklen.." Amr;

-Husayn'dan, yazıklar olsun sana! dedi. Sonra da;

-Bana eski sekreterimi getirin. Zira o, -lahn yapsa da- hiç değilse bunun gibi mesh yapmıyor, kelimelerin ağzını-gözünü kırıp dökmüyordu" dedi.

Sened veya metinde *tashif* sebebiyle hadis öğrencilerinden bir çoğu tenkide uğramıştır. Haklarında kitaplar bile yazılmıştır.

* Öğrenci için hocanın asl'ından (*nüsha*) okumak ve ona abdestsiz el sürmemek müstehabtır.

Katâde; "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen hadisleri abdestli olarak okumak müstehabtır" der. Fadl b. Musa da "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hadisine saygımdan dolayı hiç bir hadis kitabına abdestsiz dokunmadım" der.

* Hadis okuyacak kişi, Allah'ı anarak başlar ve Resûlullah'a *salât ü selâm* ile bitirir. Ebû Ümâme'den nakledildiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Meclis akdeden ve oradan Allah'ı anmadan ve Nebî'ye *salât ü selâm* getirmeden dağılan her topluluk için o toplantı sadece vebâl sebebi oluşturur."

* Öğrenci, kıraat bitince muhaddise dua eder. Hatîb, arkadaşlarının kıraat sonrasında şöyle dua ettiklerini duyduğunu bildirmektedir: "Allah, hocadan, anne-babasından ve tüm müslümanlardan razı olsun..."

Yahyâ b. Said el-Kattân, muhaddise dua edilmesini pek önemsemez, hâlis bir niyetten kaynaklanmadığını düşünürdü. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah da "Babam, kendisine bekâsi için dua edildiğini duyarsa, bundan hiç hoşlanmaz ve 'bu, anlamsız bir söz' derdi" demiştir.

* Hoca, bizzat kendisi okuyacak olursa, bu kez öz nefesine ve orada bulunanlara rahmetle duada bulunur. Duaya kendi nefisinden başlaması câizdir. Nitekim Hıdır b. Muhammed b. Şuca' el-Harrânî diyor ki; *"Biz Kûfe'de Abdullah b. el-Mübârek'in yanına gittik. Biz oradayken bir adam geldi ve dua ederken kendisinden başlayan kişinin bu yaptığı hakkında ne dersiniz?"* dedi. İbnu'l-Mübârek de senedini zikrederek Hz. Peygamber'in; *"Allah bize ve Âd'ın kardeşlerine rahmet etsin"* diye dua ettiğini bildirdi.

Öncelik Hakkına Riâyet

Hocadan ders almakta talebelerin istekleri farklı olabilir. Kimi hocanın okumasını, kimisi de kıraat usûlünün uygulanmasını isteyebilir. Böylesi durumlarda hocanın, *derse ilk gelenin isteğine itibar etmesi* gerekir. Yani *öncelik hakkını* dikkate alması uygun olur.

Enes b. Mâlik *radiyallahu anh* dedi ki; Medineli biri Resûlullah'a soru sormaya geldi. Sakîfli biri de geldi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*;

-*Ey Sakîfli kardeş, soru sormakta sıra Medineli kardeştedir. Çünkü o, senden önce gelmiştir. Onun ihtiyacını görünceye kadar sen şöyle biraz otur, buyurdu. Sakîflinin yüzü değişti. Medineli, kalktı ve;*

- *"Ya Resûlullah, önce Sakîflinin işini gör. Zira ben onun yüzünün değiştiğini farkettim. Size kin duymasından endişe ederim. Sizin aleyhinize oluşacak hiç bir şey beni memnûn etmez"* dedi.

* Hoca izin vermedikçe öğrencinin okumaya başlamaması gerekir. Muhammed b. Abdullah b. el-Muttalib eş-Şeybânî anlatıyor: Ben okumak için Ebû Bekr b. Mücâhid'e yaklaştım. Gür sakallı, büyük başlı biri de yaklaştı ve hemen okumaya başladı. Bunun üzerine hoca;

-*Ağır ol dostum, Muhammed b. Cehm vâsıtasıyla ben Ferrâ'nın "Edebu'n-nefs sümme edebu'd-ders"=Önce eğitim sonra öğretim"* dediğini duydum.

* Te'hiri halinde kaçıracağı önemli bir hâceti olan öğrenci, öncelik hakkının kime ait olduğunu öğrenip kendisine bu hakkını devretmesini isteyebilir. Zira İbn Abbas *radiyallahu anh* demiştir ki; biri Sakîfli diğeri Medineli iki kişi Resûlullah *sallallahu aleyhi ve selleme* geldiler. Sakîfli, Medineliye şöyle dedi:

-*Sen, başkalarını kendi nefislerine tercih etmekle tanınan bir topluluğa (Ensar'a) mensupsun. Resûlullah ile konuşmak önceliği hakkında ne düşünüyorsun (o hakkı bana tanır mısın?)"*

Medineli, ona müsaade etti ve o öne geçti.

* Öncelik (tekaddüm) hakkı bulunan (sâbık)ın, ğarîb (yabancı) olanı kendisinden öne geçirmesi uygun olur. Yukarıdaki olayı Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh* şöyle anlatmıştır:

Medineli bir adam Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e geldi ve;

-*Bazı kelimeler var, onları size sormak istiyorum. Onları bana öğretir misiniz?* dedi. Hz. Peygamber;

"*Otur!*", buyurdu. Bu arada Sakifli bir adam çıkageldi ve o da;

-Bazı kelimeleri size sormak istiyorum. Onları bana açıklar mısınız?" dedi. Nebi *sallallahu aleyhi ve sellem* ona;

"*Medineli senden önce.*" buyurdu. Bunun üzerine Medineli müslüman;

-O ğarîb (uzaktan gelmiş) biridir. Ğaribin hakkı vardır, ondan başlayınız ya Resûlullah.." dedi.

* Öğrenci, belli sayıda hadisi okuma izni aldığı zaman, daha fazlasını okumaya kalkışmamalıdır. Bakiyye demiştir ki; "Biz el-Evzâî'nin huzurundaydık. Bir genç geldi ve;

"-Ey Ebâ Amr, yanımda otuz hadis var" dedi. Hoca okumasına izin verdi ve saymaya başladı. Öğrenci otuzu geçince Evzâî;

"-(Arslan) yeğenim, sen hadis öğrenmeyi bırak, önce bir doğruluk öğren!" diye çıkıştı.

Aynı şekilde davranan Abdullah b. Hârûn'a da Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî;

"-Git, önce dürüst olmayı öğren, sonra hadis yazmaya kalk!" dedi.

* En doğru olan, -her ne kadar- öğrencileri arasında herhangi bir ayırım yapmadan eşit davranmak ise de hocanın, hâfız, bilgili ve anlayış sahibi öğrencileri tercih etmesi mübahtır.

Bilgi ve Dirâyet Sahiplerini Tercih

Ebû Mûsâ Muhammed b. el-Müsennâ dedi ki; el-Ensârî'ye

-Hocanın hadis rivâyetinde bir tercihte bulunmalı mı? dedim. O;

-Evet, *ehl-i hadis ve ehl-i ilim olanları tercih eder.*

İsâ b. Yunus da demiştir ki: "Süfyân es-Sevrî'nin A'meş'e gelip selâm verdiğini, onun da "Sen Süfyân b. Saîd misin diye sorduğunu, aldığı "Evet" cevabı üzerine de "Tut elimden" deyip, Süfyân'ı içeri aldığını ve ona hadis rivâyet ettiğini bizi de dışarda bıraktığını çok hatırlarım."

Gençlere Hadis Öğretmek

Atâ b. es-Saîb ismini vermediği bir kişiden naklen onun şunları anlattığını haber vermiştir:

Huzeyfe ile beraberdik. Bir adam çıkageldi. Huzeyfe o adama; -Bizimle birlikte olmaktan niçin çekiniyorsun? (Buyur otur.) dedi. Adam: -Allah'a yemin ederim ki beni sizinle olmaktan men eden sâdece şu etrafımdaki gençlerdir! dedi.

Huzeyfe kızdı ve;

-Sen, Allah Teâlâ'nın "İbrâhim denilen bir gencin onları diline doladığını duymuştuk dediler"[52] "Onlar Rablerine inanmış bir grup gençlerdi"[53] buyurduğunu duymadın mı? Hayır ancak gençlerdedir! diye çıkıştı.

Mâlik b. Dînâr "Hayr gençlerdedir" derdi.

İsmâil b. Recâ da okul çocuklarının yanına gider, "unutmuyorlar" diye onlara hadis rivâyet ederdi.

Alkame "Gençken ezberlediğim her şeyi kağıt üzerinde görür gibi hatırlıyorum" demiştir.

Abdullah b. Abbas *radiyallahu anhümâ* anlatıyor: Ömer *radiyallahu anh* ehl-i Bedr ile bana da huzurunda bulunma izni verirdi. Aralarından biri:

-Onun akranı bizim de çocuklarımız varken neden sâdece bu delikanlıyı aramızda bulunduruyorsunuz?" dedi.

Ömer *radiyallahu anh*:

-O sizin iyi bildiklerinizden biridir!

Hız. Ömer birgün yine bizi meclisinde kabul etmişti. "Ey Muhammed! Allah'ın yardımı ve zafer günü gelip, insanların, Allah'ın dinine akın akın girdiklerini görünce, Rabbini överek tesbih et. O'ndan bağışlanma dile. Çünkü O, tevbeleri dâima kabul edendir." [54] âyetlerini nasıl yorumladıklarını sordu. Dediler ki:

-Allah, Resûlü'ne fethi nasip edince kendine tevbe ve istiğfar et emrini vermektedir.

Ömer *radiyallahu anh* bana:

-Sen ne dersin ey İbn Abbas? dedi.

Ben de:

-Öyle değil, dedim. Ancak Allah, Peygamberi'ne ecelinin yaklaştığını haber vermektedir ve âyetteki feth, Mekke Fethi'dir. İnsanların grublar halinde Allah'ın dinine girmeleri senin vefâtına işârettir. Binâenaleyh o zaman Rabbini tesbih et ve bağışlanma dile. Çünkü O, tevbeleri kabul edendir.

İbn Abbas diyor ki: Benim bu yorumum üzerine Ömer *radiyallahu anh* onlara: "Bu (farklı) durumu gördükten sonra İbn Abbas'ı sizinle beraber bulduğum için beni nasıl tenkid edebilirsiniz?" dedi. [55]

[Hatîb, bundan sonra hadis hocası ile ilgili kısma geçmektedir. Bu sebeple *el-Cami*'den yaptığımız özet burada sona erdi. Şimdi Hatîb'in bir başka risâlesine geçiyoruz.]

IV

MUHTASARU NASİHATİ EHLİ'L-HADÎS

Toplumlardaki gelişmelere paralel olarak mütehasıs elemanlara, gerekli sayı ve kalitede sahip olunamadığı dönemlerde, hemen daima boşluk bulunan sahaya eleman yetiştiren müesseselerdeki eğitim ve öğretimi gözden geçirmek, yetiştirme imkânlarının iyileştirilmesi için çareler aramak ilk başvurulmuş yol olagelmıştır. Bunun sonucunda bazen resmî ıslah raporları bazen de teklifler ihtiva eden müstakil eserler kaleme alınmıştır.

İslam ilimleri içinde bahis konusu iyileştirme tekliflerinin zaman zaman **nasihat** isimli eserlere vucud verdiği de olmuştur. Burada yine Hatîb Bağdâdî'ye ait olan böyle bir **“rapor eser”**den söz edilecektir.

Târihî bir gerçektir ki zaman içinde hadis ve hadisçilere muhtelif sebeplerle değişik kesimler tarafından tenkidler yöneltilmiş, haklı haksız eleştiriler yapılmıştır. Çıkışı itibariyle özde hadise yönelik olan bu eleştiriler, başlangıçta “teşvik” maksadıyla serdedilen bilgi ve belgelerin, zamanla hadis'i ve hadisçileri savunma amacıyla kaleme alınan müstakil eserlere konu edilmesine sebep olmuştur.[\[56\]](#)

Hadisçileri savunan bu müstakil ilmî mahsüller de ya hadisin ve hadisçilerin değerini belgeleyen[\[57\]](#) ya da hadisçilerin kendilerine yöneltilen tenkidlerden kurtulmaları için nasıl yetişmeleri gerektiğine işaret eden bir çeşit “*ikaz ve irşad*” kitapları olarak literatür içindeki yerlerini almıştır. Her iki türün en güzel örneklerini Hatîb Bağdâdî'de (463/1071) bulmaktayız.

Hatib, hadis öğretimi ile ilgili düşüncelerini ve konuya ait ilmî gelişme ve birikimi, bilhassa, bir bölümünün özetini takdim ettiğimiz *el-Cami' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'* adlı eserinde işlemiştir. Ancak bu ve dolayısıyla konuya temas ettiği *el-Kifâye ve İktizâu'l-ilm el-amel* gibi öteki eserleri, rivayet tekniği içinde müteaddid bab/konulara ayrılmış detaylı nakilleri ve açıklamaları ihtiva etmektedir. Hatib'in, hadisçilerin yetişmesi ile ilgili temel görüşleri ve tavsiyeleri niteliğindeki teklifleri ise, en özlü şekilde *Muhtasaru Nasihati ehli'l-hadîs* adlı risalesinde yer almaktadır.

Hicrî V. asrın Bağdat çevresi hadisçilerinin durumunu da aksettiren bahis konusu risâle, bize, günümüzdeki hadis öğretimine tarihî bir perspektiften bakma ve yaklaşma imkânı vermektedir. Bu sebeple risalenin tercümesini sunmak istiyoruz.

Risalenin Tanıtımı

Muhtasaru Nasihati ehli'l-hadîs, Hatib ve Nesâî'ye (303/ 915) ait öteki bazı risaleler ile birlikte Seyyid Suphi es-Sâmerrâî tarafından *Mecmûatu resâil fî ulûmi'l-hadîs* içinde[\[58\]](#) neşredilmiş bulunmaktadır. Nâşir, risâleyi şu sözlerle takdim etmektedir:

“*Muhtasaru Nasihati ehli'l-hadîs, hacmi küçük, faydalı ve kapsamlı bir risâledir. Bunu İbn Hayr el-İşbilî, Fehrese'sinin 226. sahifesinde kaydetmiştir. Dımaşk'ta Dâru'l-kütübîz-zâhiriyye'de yazma ve dört sayfa olarak bulunmaktadır. Üstad Yusuf el-Uş, Nasihat'ı (yine Hatib'e ait olan) İktizâu'l-ilm el-amel*[\[59\]](#) risâlesi sanmış, yanılmıştır.

Risale ait olduğu devrin te'lif usûlüne uygun olarak rivayet tekniği içinde kaleme alınmıştır. Ancak biz tercümede, tavsiyeler ile onları destekleyen öteki sözler arasında bir bütünlük olması için senedle ilgili ifadeleri atlادık. Sadece ilk râvînin ismini verdik. Hatib'e ait tavsiye cümlelerine de birer rakam koymak suretiyle onları, delil olsun diye getirilen sözlerden

ayırmaya çalıştık. Zira maksadımız, bahis konusu risalenin ilmî neşrini ve tam tercümesini sunmak değildir.

Risâlenin Tercümesi

el-Hatîb Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hâfız dedi ki:

Özel olarak hadisçi, genel olarak öğrenim çağındaki her kişi için kaleme aldığım risâledeki sözlerimi hadisçiye öğüt olsun diye onu korumak maksadıyla söyledim. Sözlerimin özü;

1. Hadis öğrencisinin, bilgisizlik sebebiyle, her nasılsa dost edinmiş olduğu fazilet/ilim ehline yaraşır hiçbir vasfı bulunmayan kişilerden derhal ayrılması; Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hadislerini yazmak, toplamak gibi vaktinin çoğunu alan ve ömrünün büyük bir kısmını hasrettiği konuya bir iyice dikkat etmesi, önem vermesi; helâlini harâmını, hâssını âmmını, farzını mendûbunu, mübâhını mekrûhunu, nâsihini mensûhunu ve bunların dışında kalan öteki bilim dallarını öğrenmesine vesile olacak bir ilmî seviyeyi –öğrenme çağını geçirmeden, imkanları yitirmeden- kazanmasını tavsiye etmekten ibârettir.

Nitekim İmam Şâfî (204/819), “Baş olmadan önce ilim öğren. Reis oldun mu ilim öğrenmeye artık imkan bulamazsın” demiştir. Ebû Muhammed el-Mervezî de (293/905) “Toprak, ıslaklığını koruduğu sürece şekillendirilebilir” demiştir. Bu söz, ilmin gençken elde edilmesi gerektiğini açıkça ifade eder.

Emîru'l-mü'minîn Ömer b. el-Hattâb da (23/643) şöyle demiştir: “Başa geçip yönetici olmadan önce ilim öğreniniz.”[\[60\]](#)

Ebû Ubeyd (224/836), Ömer *radiyallahu anh*'ın bu sözünü şöyle açıklamıştır:

Ömer, “Küçükken, büyüüp sorumluluk almadan önce ilim öğreniniz, yaşlandıktan (ya da sorumluluk üstlendikten) sonra ilim öğrenmeye utanırsınız ve yaşça kendisinden küçüklerden ilim öğrenmeye mahkum yaşlı câhiller olarak kalırsınız. Bu ise sizi geriletir” demek istemiştir. Bu, mâlumunuz olan şu söze ne kadar uygun düşmektedir: “Toplumlar ilmi yaşlılarından aldığı sürece hayır üzere devam ederler. İlim için esâğire (gençler) gitmek zorunda kaldılar mı helâk olmuşlardır.”[\[61\]](#)

Ebû Ubeyd, esâğir kelimesi hakkında bir başka yorum daha yapmış ve esâğir'i Abdullah İbnü'l-Mübârek'in “bit'atçılar” olarak anladığını nakletmiştir.

Ebû Ümeyye el-Cemahî de dedi ki, Resûlullah'a kıyâmetin alâmetleri soruldu. O, -*sallallahu aleyhi ve sellem*- “İlmin esâğir katında aranması kıyâmet alâmetlerindedir” buyurdu.[\[62\]](#)

Abdullah b. Mes'ud *radiyallah anh*'den şöyle dediği nakledilmiştir:

“İnsanlar ilmi yaşlılarından, emîn ve bilginlerinden aldıkları sürece hayır ve huzur içinde yaşarlar. Ama ilmi, gençlerinden ve şerirlerinden almaya kalktılar mı helâk olmuşlar demektir.”[\[63\]](#)

İbn Kuteybe (276/889) demiştir ki:

“İnsanlar ilmi yaşlılarından aldıkları sürece hayr üzere yaşamaya devam ederler” sözünden maksat, âlimleri gençleri değil de yaşlıları olduğu sürece toplumlar hayr üzere yaşarlar, demektir. Zira yaşlılarda, gençliğin çıkar sağlama hırsı, hiddeti, acelesi sefâheti görülmez. Tecnübe ve ilim tam yerleşmiştir. Bilgisine şüphe ârız olmaz ve kendisine istek ve arzuları hâkim olamaz. Tamamı onu doğrudan saptırmaz. Şeytan, yaşlıları gençler gibi baştan (kolayca) çıkaramaz, yaşla birlikte vekâr, celâlet ve heybetin ağırlık kazandığı açıktır Gençler ise böyle değildir. Yaşlıların kendisinden emin buldukları birtakım tehlikeler gençler için (daima) söz konusudur. Yukarıda işaret edilen tehlikeli durumlar içinde bir genç fetvâ verdi mi hem sapmış hem de sapıtmış olur.”

2 (Hadisçi) sadece bir râvî ve muhaddis olmakla kal mamalıdır.

Ali b. Mûsa er-Rıza (203/818) cedleri yoluyla Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

“(Hadisi) bilenler olunuz, nakledenler değil! Yorumunu bildiğiniz bir hadis, (anlamadan) rivayet ettiğiniz bin hadisten (sizin için) daha faydalıdır.”

Rebi' b. Süleyman, “Şâfiî'den işittim” dedi: İlmi üstünkörü (sebeup ve sonuçlarını araştırmadan) öğrenen kişilerden bahsediliyordu, dedi ki; *“Bunlar geceleyin bir yük odun toplayıp yüklenen kişiye benzer. Belki odunlar arasında bir yılan vardır da farkına varmadan onu sokuverecek.”* Rebi' b. Süleyman ilave etti: *“Bu sözülle Şâfiî, delil sormayan, nereden alındığını araştırmayan kişileri kasetmiştir.”*

Ebû Bekir Muhammed b. Hasan dedi ki: Bilginlerden birine,

-Edeb ne zaman zararlı hale gelir? diye sordular. O da;

-“Rivâyetlerin çoğalıp anlayışın azaldığı zaman” cevabını verdi.

Kâdi Ebu'l-A'lâ Muhammed b. Ali el-Vâsıtî (431/1039), Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ca'fer et-Temîmî el-Kûffînin şöyle dediğini nakletti:

“Ebu'l-Abbas b. Akkar, bir gün kendisine bir hadis sorulduğunu, kendisinin de; “Bu (ve benzeri) hadislerin rivayetini azaltın. Zira *te'vili bilinmeden bu tür hadisleri rivayet etmek doğru değildir*” dediğini bize anlattı.”

Hız. Ömer şöyle buyurmuştur:

“Toplumların dirlik ve bozgun (salah ve fesat) zamanlarını anladım: İlim gençlerde olur da yaşlılar onlara karşı koymak isterlerse bozgun; ilim yaşlılarda olur gençler de onlara uyum gösterirlerse her iki grup da doğru yolda devam ederler. (Bu da dirlik zamanıdır). Eğer yaşlı birine Allah'dan hidayet erişir de kendisini zorlayan biri bulunmadığı halde genç bir fakihe herhangi bir konuyu sorarsa, fakih de adamın gençliğindeki aczini yüzüne vurur ve meseleyi öğretmekte ihmal gösterirse işte o zaman adam fakîhe kızacak ve (fakat) geçmişteki ihmalinden dolayı da pişman olarak oradan ayrılacaktır.”

Muhammed b. Ubeyd şöyle demiştir:

Uzun sakallı bir adam A'meş'e (148/795) giderek çocukların bile ezbere bildiği bir meseleyi sordu. A'meş başını kaldırıp adamın yüzüne şöyle bir baktı ve sonra;

"Şunun dört bin hadisi ezbere taşıyabilecek saçına sakalına bir bakın, bir de sorduğu soruya! Çocuk sorusu!" dedi.

3. Bilmeli(sin)ki, çok hadis yazmakla ve rivayet etmekle kişi fakih olamaz. Ancak kişi, hadisin mânalarını anlamaya çalışmak ve üzerinde derin ve etraflıca düşünmek suretiyle anlayışını geliştirebilir.

Kardeşi Ebû Uveys'in oğulları Ebû Bekir ve İsmail'e Mâlik b. Enes (179/795) şöyle demiştir:

"Görüyorum ki siz ikiniz hadisle meşgul olmayı seviyor ve istiyorsunuz, gerçekten öyle mi?"

-Evet, dediler.

"Eğer hakikaten hadisten faydalanmak ve Allah'ın sizi faydalandırmasını istiyorsanız, hadisin rivayeti ile az meşgul olun ve fakat hadisi anlamaya çalışın!"

A'meş de şöyle dedi:

"Hadis okudum, öğrendim. Şayet bir toplulukta bulunursam, onlara fetvâ verebilirim" dedim. Dediğim oldu. Bir Cemaatte bulundum. İlk sordukları bilmediğim bir konuydu."

Hallal, Ebû Amr Ahmed b. Muhammed b. Süheyl'in şöyle dediğini nakletmiştir:

Âlimlerden biri –ki İbn Hallal, ismini unuttum diyor-, bana anlattı ki, bir kadın, Yahya b. Maîn, Ebû Hayseme ve Halef b. Sâlim'in bulunduğu hadis müzâkere edilen bir meclise rastladı. "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur", "Şunu falandan başkası rivâyet etmemiştir" gibi sözleri bir süre dinleyen kadın;

-Hayz halindeyken kadın cenâze yıkayabilir mi? diye bir soru sordu.

Hiçbiri cevap veremedi. Birbirilerine bakmaya başladılar. Bu sırada Ebû Sevr gözüktü. Kadına;

-Sen şu geleni yakala! Dediler.

Kadın, iyice yaklaşmış olan Ebû Sevr'e yöneldi ve sorusunu ona sordu. O;

*"-Evet yıkayabilir. Çünkü Âişe'den Kâsım'ın rivayet ettiği hadiste Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Âişe'ye "Senin hayzın elinde değil ki!"^[64] buyurmuştur. Yine Âişe, "Hayızlı olduğum halde ben Resûlullah'ın saçlarını yıkar, tarardım"^[65] buyurmuştur. Hayz halinde iken dirinin saçları yıkanır, taranırsa, ölü haydi haydi yıkanır."*

Bunun üzerine anılan üç kişi;

"-Evet, onu falan rivayet etmiştir", "Onu bize falan nakletti", "O, şu senedle de bilinir" diye rivayet tarihlerini sayıp dökmeye başladılar. Kadın dayanamadı:

-Daha önce aklınız neredeydi? diye onlara çıkıştı.

4. Muhâlifler en çok hadisçilerin usûl-i fıkhi, sünenlerin ihtiva ettiği delilleri ve asıl konularını bilmediklerini dillerine dolamaktadırlar. Bunun için hadisçi, bunları derinlemesine bildiği zaman, tenkitçi ağızlarından korunacak, göz ve gönüllerde yer tutacak, ta'n ve teşni' etmek isteyenler de kendisinden çekineceklerdir.

Veki' b. el-Cerrâh (197/812) şöyle demiştir:

Ebû Hanife birgün bana yolda rastladı.

-Hadis yazmayı bıraksan da fıkıh öğrensen daha faydalı olmaz mı? dedi. Ben de;

-Hadis, bütün fıkhi kapsamıyor mu? dedim.

-O halde, kocası inkar ettiği halde haml iddia eden kadın hakkında ne dersin? dedi.

-Bana, Abbâd b. Mansur, İkrime(den; O da İbn Abbas'tan rivayet etti ki Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* haml iddiası halinde *lian* yaptırmıştır, dedim. [66]

Bunun üzerine Ebû Hanife beni terkedip gitti ve bu olaydan sonra beni nerede görse, yolunu değiştirdi.

Ali b. Haşrem de şöyle dedi:

Çok defalar Veki'den duymuşumdur. O şöyle derdi:

"Ey gençler! Hadisin fıkhnı öğreniniz Şu bir gerçektir ki, siz fıkhu'l-hadîs'i iyi bilerseniz, ehl-i re'y size gâlib gelemez."

Yine Ali b. Haşrem el-Mervezî, "Veki'i hadisçilere şunları söylerken duydum," demiştir:

"Eğer siz hadisle tefakkuh eder ve hadisi iyi bilerseniz, re'y ehli size gâlib gelemez. Ebû Hanife'nin ihtiyaç duyup da bir görüş ortaya koyduğu herhangi bir konu yoktur ki biz o konuda hadisten en az (birkaç hadislik) bir bâb rivayet etmiş olmayalım."

5. (Hadisin) fıkhnı tahsil eden kişi için, müşkil meselelerde müracaat edebileceği, ictihad yollarını, sıhhat ve fesâdı tanıtıcı hususları kendisinden öğreneceği ders veren bir hoca mutlaka gereklidir.

Süleyman b. Şeyh, "Kûfeli biri bana şunu anlattı" dedi:

-Ebû Hanife'ye mescidde bir grubun fıkıh mütalaa ettiği haber verildi. Ebû Hanife,

"-Bir başları (hocaları) var mı?" dedi.

-Hayır, dediler. Bunun üzerine Ebû Hanife,

"-Onlar aslâ bir şey öğrenemezler," dedi.

İbrahim b. İshak ez-Zührî'ye isnad ile Ebû Nuaym'ın şöyle dediği nakledilir:

Ben, Züfer'i ziyarete giderdim. Bir gün o köşesinde elbisesine bürünmüşken bana;

-Ey Şaşı! Gel sana görmediğin ve duymadığın biçimde şu senin hadislerini değerlendireyim, dedi. Sonra da "Bununla amel olunur, bununla aslâ!", "Şu ise, şu sebeple nâsîh, bu mensûhtur" diye tasnif etti.

Ubeydullah b. Amr (180/796) şöyle dedi:

A'meş'e bir adam geldi ve bir soru sordu. Ebû Hanife de orada bulunmaktaydı. A'meş;

-Ey Nu'man, bu mesele hakkında görüşünü söyle, dedi. O da söyledi. Bu defa A'meş;

-Sen bunu nereden çıkardın? dedi. Ebû Hanife de;

-Senin bize rivâyet ettiğin hadisten, dedi. A'meş;

-Evet, doğru.. dedi. *"Biz eczacı, siz doktorsunuz."*

Bir başka rivayette ise olay şöyle nakledilir:

Ebû Hanife, A'meş'in yanındadır. A'meş birtakım meseleler sorar. Ebû Hanife cevaplandırır. A'meş;

Sen bunları nereden çıkarıyorsun? deyince Ebû Hanife;

-İbrahim'den şöyle, Şa'bî'den böyle sen rivayet ettin bize," der. Bunun üzerine A'meş de;

"-Ey fakihler! Siz doktorsunuz biz de eczacı" der.

Atıyye b. Nuaym, "Babam bana şu olayı anlattı" dedi:

Ben Şu'be b. el-Hacca'ın yanında bulunuyordum. Bir ara bana;

"-Ey Ebû muhammed! Sana zor bir mesele gelse, bizden başka kime sorabilirsin?" dedi. Ben kendi kendime, *"Bu, kendini beğenmişin biri!"* dedim. Sonra;

"-Ey Ebû Bistâm, çözümlediğiniz sürece sorular sana ve arkadaşlarını yöneltilir" dedim. Çok geçmeden bir adam çıkageldi ve;

-Ey Ebû Bistâm! Bir adam bir başkasının tam tepesine (ümm-i re's) vurdu. Adamın koklama duyusunun tahrip olduğu iddia olunuyor, ne dersin? dedi.

Şu'be, etrafıyla meşgul olmaya başladı. Ben adama ısrar etmesi için işaretle bulundum. Adam da ısrar etti. Bunun üzerine Şu'be, bana döndü (biraz önceki iddiasından pişman olduğunu imâ ederek):

-Ey Ebû Muhammed! *Zâlîme zulüm ne ağır cezadır* (büyük konuştum, susturuldu). Evet, vallahi ben bu konuda bir şey bilmiyorum. Buna sen cevap ver, dedi. Ben;

-Adam sana soruyor, niçin ben cevap vereyim ki? dedim.

-Kabul et ki, bunu ben sana sordum, dedi. Bunun üzerine ben;

-Ezâî ve Zührî'yi şöyle derken duydum: "*Hardal bir iyice dövülür, incitilir sonra adama koklatılır. Eğer adam aksırırsa, yalan söylemiştir, yok aksırmazsa doğru söylemiştir.*"

Şu'be, "*Onu bize Bakıyye rivayet etmiştir. Vallahi koklama duyusu tahrib olan kişi aslâ aksırmaz*" dedi.

Risâle'nin Özeti

1. Hadis öğrencisi, hadis öğrenimine hasr-ı vakt etmek ve öğrenim çağında bu işi dikkatle ve en iyi şekilde gerçekleştirmek, oyalayıcı dostluklar ve dostlardan uzak kalmak zorundadır.
2. Rivayetleri sadece nakletmek (şimdilerde okumak) ile yetinmemeli, onları anlamaya ve yeni yorumlar getirmeye çalışmalıdır.
3. Hadisçiler, fıkhu'l-hadisi bilirlerse, kendilerine yöneltilen ithamlardan kurtulur, eczacılık ile hekimliği birleştirmiş olurlar.
4. Derin anlayış ve kavrayış, sadece kitap okumakla veya kendi seviyesindeki kişilerle müzakerelerde bulunmakla elde edilemez. Mutlaka yol gösterici bir hocaya ihtiyaç vardır.[\[67\]](#)

SONUÇ

Hatib Bağdâdî'nin bir eser ve bir risâlesinden yararlanarak genelde bütün öğrencilerin, özeldede hadis öğrencilerinin ve bilhassa hadis sahasında ihtisas yapmayı düşünenlerin yetişme dönemlerinde dikkate almalarında fayda bulunan bazı ilke ve tavsiyeleri dikkat ve ilgilerine -değerlendirme yapmadan- sunduk. Bu ilke ve tavsiyelerin değerlendirmesini, konuya ilgi duyanların bizzat yapmalarını yeğledik. Ancak biz burada Hadis ilmi alanında önemli bir hizmete işaret ederek bu çalışmayı sonuçlandırmak istiyoruz.

İslâm eğitim tarihinde fevkalâde bir yere ve role sahip bulunan *Dâru'l-hadis (Hadis fakültesi)*[\[68\]](#) müessesesinin, en azından bir örnekle canlandırılması; meselâ İstanbul'da bir dâru'l-hadisin faaliyete geçirilmesi ve belli hadis kaynaklarının icazetini verebilecek ulemâdan birkaç "alimin davet edilerek an'anevî hadis eğitim ve öğretiminin yeniden başlatılması, günümüzün akademik kurul ve kurumlarının ilmî bir borcu olsa gerektir.[\[69\]](#)

Hatib'in tavsiyelerine doğrudan muhatap olabilecek elemanları, hadis anabilimdalı sahasında açılan yüksek lisans ve doktora öğretimi düzeyinde bulabilme imkanı vardır. Bu yeni imkan hadisçinin formasyon olarak sahip bulunması gereken niteliklere kavuşması ve geleceğin yetişmiş eleman ihtiyacının karşılanması açısından sevindirici ve ümit vericidir.

Hatib'in isabetle belirttiği gibi "insan hayatının tamamamını dolduracak kapsam ve muhtevada olan" hadis ve sünnet bilgileri, gösterilecek gayretler ve geliştirilecek lisans, yüksek lisans ve doktora programlarıyla, kaliteli elemanlara sahip olabilecektir.[70]

Dâvamızın sonu Allah'a hamdetmektir.

[1] Hatib'in hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'-nübelâ*, XVIII, 270-297 (ve burada gösterilen kaynaklar); *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*, s.15-46(Mukaddimetü't-tahkik). Ayrıca bk. *Şerefu ashâbi'l-hadîs*, M. S. Hatiboğlu'nun takdimi; M. Y. Kandemir, "Hatîb Bağdâdî", *DîA*, XVI, 452-460.

[2] el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi*, nşr. Muhammed Re'fet Saîd, I-II, Kuveyt 1401/1981; el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi*, (nşr. Mahmûd Tahhân, I-II, Riyad 1403/1983. Eser daha sonra üçüncü kez Muhammed Accac el-Hatib tarafından tahkik edilerek 2 cild halinde yayımlanmıştır (Beirut, 1992).

[3] Bu son eserin muhtevâsı hakkında bk. Çakan, "Hatîb Bağdâdî'nin *Muhtasaru nasihati ehli'l-hadîs* risalesi ve İlâhiyat Fakültelerinde Hadîs Öğretimi", *M. Ü. İlahiyât Fakültesi Dergisi*, sy, 33, s. 205-223, İstanbul 1985

[4] Ebû Dâvud, İlim 12; İbn Mâce, Mukaddime 23; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 338

[5] Bk. İbn Abdilberr, *Câmiu beyâni'l-ilm*, I, 191

[6] İbn Mâce, Mukaddime 23

[7] İbn Abdilberr, *Câmi'*, II, 6; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, VI, 356

[8] Tirmizî, Sıfatu'l-kıyâme 1

[9] İbn Abdilberr, *Câmi'*, II, 11

[10] Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, VIII, 188 (Taberânî'den naklen).

[11] Ebu Dâvud, Zekât 45; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 160, 193-195

[12] Benzer bir rivayet için bk. Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, IV, 62 (Taberânî'den naklen).

[13] Ebu Dâvud, Vitr 21; Eymân 1; Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 212, 213, 284, 285, 323, 328

[14] Muvatta, Kader 3; Hâkim, *Müstedrek*, I, 93

[15] Dârimî, Rikak 42; Müslim, İman 232; Tirmizî, İman 13; İbn Mâce, Fiten 15; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 184, 398; II, 177, 222, 389

[16] Ebû Dâvud, Edep 10

- [17] el-Ahzâb (33), 21
- [18] Tirmizî. Büyû' 6; İbn Mâce, Ticârât 41; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 154, 155, 156; III, 416, 417; IV, 384
- [19] Ebû Dâvûd, Edep 30
- [20] Ebû Dâvûd, Edep 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 296
- [21] el-Hucurât (49), 5
- [22] Ebû Dâvud, Edep 128
- [23] Buhârî, *Ahlak Hadisleri*, (trc. F. Yavuz), II, 444; Hâkim, *Ma'rifetu ulumi'l-hadis*, s. 24
- [24] Abdurrezzak, *Musannef*, X, 382; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, VIII, 32
- [25] Buhârî, İsti'zân 17
- [26] Buhârî, İsti'zân 13
- [27] Buhârî, Cum'a 20; Tirmizî, Edep 9; Dârimî, İsti'zân 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 17, 22, 45, 89, V, 48
- [28] Tirmizî, İsti'zân 15; Ebû Dâvûd, Edep 139; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 230, 287
- [29] Buhârî, İsti'zân 26; Ebû Dâvûd, Edep 144; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 22, 71; VI, 142
- [30] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 70
- [31] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 54
- [32] Buhârî, Cihad 37
- [33] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 278
- [34] Hatib, bu konularda kendisi özel bir değerlendirme yapmamakta sadece rivayetleri sıralamakta, değerlendirmeyi okuyuculara bırakmaktadır. Biz, yaptığı işin, bulunduğu meclisin ciddiyet ve mâhiyetini kavramakta güçlük çekenlere, herşeyden önce bunu hissettirmek gerektiğini vurgulayan selefin bu uygulamalarının üzerinde ciddiyetle durmak gerektiği düşüncesindeyiz.
- [35] Amasyalı merhum Ahmed Emrî Yetkin'in şu beyti sanki bu sözün tercümesidir:

"Yok ise kalb-i muhatapta meyl-i tamam,

Şaşırırsın, eğer olsan da belâğatta imam!"

Tâhir Olgun merhum da işin özünü şöylece belirtir:

“Dinlemekle olur öğrenmek,

Bilmek isteyene dinlemek gerek!”

[36] Müslim, İman 61; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 426, 427, 436, 440, 442, 445, 446

[37] Bütün bunlar, ilmin başının edeb olduğunu belgelemektedir.

[38] İbn Abdilberr, *Câmiu beyâni'l-ilm*, I, 131

[39] Buhârî, Nikah 72; İbn Mâce, Nikah 25; Muvatta', Nikah 50

[40] Sütunlara içerleyip ibadete gelmeyen ne ise, hocaya kızıp ilminden istifade etmeyen de odur, demek istemiştir. Galiba bizim “*Pire için yorgan yakılmaz*” atasözümüz de bu anlamdadır.

[41] Buhârî, İlim 30; Ebû Dâvûd, İlim 6

[42] Muhtemelen bu söylenme zamanlı-zamansız evine gelinmesinin bir sonucudur. Yoksa belirlenmiş saatlerdeki arzlardan dolayı değildir.

[43] Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, I, 161

[44] Ebû Dâvûd, Edep 11

[45] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 212

[46] Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, VIII, 181

[47] Tirmizî, İlim 12

[48] Hatib'in tercihi de budur.

[49] Bu, hocaların nerede kaldıklarını işaretleme olayıdır.

[50] Bk. Hatib, *Kifâye*, s. 263-270

[51] Sema' ile arz arasında fark görmeyenlerin görüşleri için bk. Hatib, *Kifâye*, s. 262/271

[52] el-Enbiya (21), 60

[53] el-Kehf (18), 13

[54] Nasr sûresi

[55] “Hadis öğrencisi” ile ilgili bu kısım *el-Câmi*'nin birinci cildinin 75-314. sayfaları arasından özetlenmiştir.

- [56] Konuya ait ilmî mahsuller ve muhtevaları hakkında değerlendirme için bk. İ.L. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, s. 59-68, İstanbul, 1982
- [57] Bk. Hatîb, *Şerefu Ashâbi'l-hadîs*, thk. M. S. Hatiboğlu, s. 12, Ankara 1971
- [58] Medine, 1969, s. 25-35
- [59] Dımaşk, ts. (thk. El-Albânî).
- [60] Bilgi için bk. el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 130. Hz. Ömer, yöneticiliğin özelliğinden dolayı, başa geçmeden önce ilimde derinleşmeyi teşvik etmiştir. Yoksa ashâb-ı kirâm'ın yaşlılıklarında da ilim tahsil ettikleri bilinmektedir. Bu, hiçbir zaman ayıp değildir.
- [61] Bu sözde gençlerin âlim olması değil, yaşlıların câhilkalmış olması tenkid edilmektedir.
- [62] Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 11
- [63] Biraz farklı bir rivayet için bk. Ebû Hayseme, *Kitâbü'l-ilm*, s. 152 (thk. S. Tuğ).
- [64] Müslim, Hayz 11-13; Ebû Dâvûd, Tahâret 103; Tirmizî, Tahâret 101; Nesâî, Tahâret 172; Dârimî, Vudû' 108; Ahmed b. hanbel, Müsned, II, 70
- [65] Buhârî, Hayz 2, İtikaf 2, 3, Libas 76; Müslim, Hayz 6, 11; Ebû Dâvud, Savm 78; Nesâî, Tahâret 175; İbn Mâce, Tahâret 130, Sıyâm 64; Dârimî, Vudû' 108; Muvatta, Tahâret 103; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 50, 81, 100, 204, 208, 231, 234, 262, 272, 324
- [66] Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 355
- [67] Çok açık bir gerçektir ki, burada söylenenler aslında her bilim dalı için büyük ölçüde geçerli genel tespitlerdir. Ne var ki Hatib, bunları hadisçilere hitaben ve daha çok hadisçileri ilgilendiren yönlerine, hadisçilerden seçtiği örneklerle temas etmiş bulunmaktadır. Böylece konuyu bir ölçüde özelleştirmiş olmaktadır.
- [68] Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden tek tek saymak suretiyle çıkarılan uzun bir Dâru'l-hadis listesi ve detaylı bilgi için bk. Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, s. 105-114 (İstanbul, 1959)
- [69] Özel vakıf imkanlarıyla da bu yola gidilebilir. Ancak biz, bu teşebbüsün resmî ve akademik kanallardan gerçekleştirilmesinin -devamlılık açısından- isabetine inanmaktayız.
- [70] Konuya ait geniş değerlendirmeler için bk. Çakan, "Hatib Bağdâdî'nin Muhtasaru Nasihati ehli'l-hadis Risalesi ve İlahiyat Fakültelelerinde Hadis öğretimi", *M.Ü. İlah. Fak. Dergisi*, sy. 3, s. 205-223, İstanbul, 1985; "İlahiyat Fakültelerinde Hadis Öğretimi", *Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu, (Tebliğ Metinleri)*, s. 353-361, Samsun, 1988